

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ДЕРЕПА АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент

_____ В. В. Лимар
«_____» _____ 2022 р.

ГУМАНІТАРНА КРИЗА В СУЧАСНОМУ АФГАНІСТАНІ

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні
студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Паніна І. Г., старший викладач
кафедри міжнародних відносин і
зовнішньої політики, к.і.н.

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Дерепа А. Гуманітарна криза в сучасному Афганістані. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітня програма «Міжнародні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

У кваліфікаційній роботі досліджено питання регіональної безпеки в Центральній Азії у контексті афганської кризи. Основна увага приділена гуманітарній ситуації в країні, а також катастрофічним наслідкам, включаючи масову міграцію населення до інших держав. Авторка визначає також взаємозв'язок гуманітарної кризи з політичними та соціально-економічними, безпековими чинниками в Афганістані і наводить рекомендації щодо протидії інформаційним впливам РФ.

Ключові слова: Афганістан, Центральна Азія, безпека, гуманітарна криза, тероризм, міжнародне співтовариство.

56 с., 1 табл., 1 рис., 1 дод., 32 джерела.

Табл. 1, Рис. 1, Бібліографія: 51 найм.

ABSTRACT

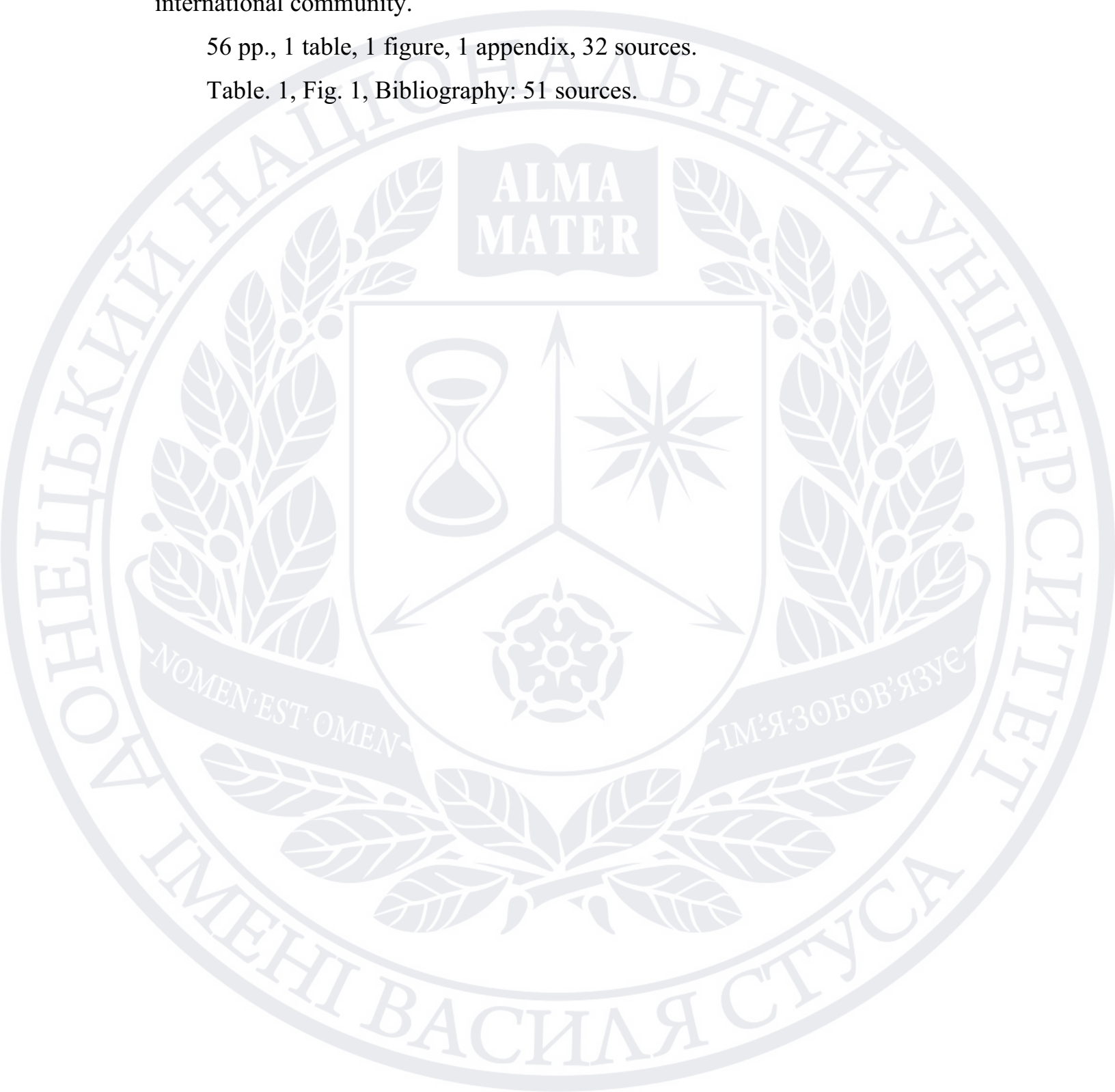
Derepa A. Humanitarian Crisis in modern Afghanistan. Specialty 291 “International Relations, Social Communications and Regional Studies”, specialization “International Relations”. Vasyl’ Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

The qualification work examines the issues of regional security in Central Asia in the context of the Afghan crisis. The focus is on the humanitarian situation in the country, as well as the catastrophic consequences, including mass migration to other countries. The author also identifies the relationship between the humanitarian crisis and political, socio-economic and security factors in Afghanistan and provides recommendations for countering Russia's informational influence.

Keywords: Afghanistan, Central Asia, security, humanitarian crisis, terrorism, international community.

56 pp., 1 table, 1 figure, 1 appendix, 32 sources.

Table. 1, Fig. 1, Bibliography: 51 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В АФГАНІСТАНІ.....	10
1.1. Теоретичні аспекти гуманітарної кризи: поняття, ознаки, особливості	10
1.2. Історичні витоки гуманітарної кризи в Афганістані.....	15
1.3. Гуманітарна ситуація в Афганістані на сучасному етапі	23
РОЗДІЛ 2. НАСЛІДКИ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В АФГАНІСТАНІ	344
2.1. Взаємозв'язок гуманітарної кризи з політичними та соціально-економічними, безпековими чинниками в країні	34
2.2. Допомога міжнародного співтовариства у вирішенні проблеми.....	37
2.3. Наслідки кризової ситуації в Афганістані та шляхи її подолання.....	43
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми визначається тим, що Центральноазіатський регіон, в якому Афганістан відіграє важливу роль у забезпеченні безпеки у світі, потребує детального історичного аналізу від сучасної науки. У цьому регіоні відбувається перетин інтересів таких держав, як США та Китаю, а також деяких країн Європи, Близького та Середнього Сходу, насамперед Туреччини, Ірану та Пакистану. Тут відбувається зіткнення економічних, політичних, ідеологічних та військово-стратегічних інтересів низки провідних країн світу. Афганська проблема торкається інтересів РФ та країн СНД, що робить дослідження даного регіону дуже актуальним для істориків.

Із виведенням радянських військ з Афганістану фактично почалася громадянська війна. Після вересня 2001 р. США під приводом боротьби з тероризмом, звинувативши Афганістан у розпалюванні та підготовці міжнародних терористів, ввели до країни свої війська. За ці роки в Афганістані активізувалися терористичні, екстремістські угруповання, організована злочинність, контрабанда зброєю, відбулося багаторазове зростання виробництва наркотиків, нелегальної міграції, що становить загрозу безпеці як для самого Афганістану, так і для всіх країн євразійського континенту. З жовтня 2001 р. активно залучаються до афганської кризи країни НАТО, що надає глобальний масштаб цим процесам та актуалізує їх. Звідси виникає необхідність зробити певні висновки та узагальнення.

У 2021 р. американські війська покинули території Афганістану, а кризове становище набуло нового потужного розвитку. Афганістан – багатонаціональна країна, на її території проживає велика кількість туркменів, узбеків і таджиків, що дуже турбує середньоазіатські держави і загрожує перетворенням афганської кризи на загальнорегіональну, центральноазіатську. У цій ситуації досвід врегулювання міжетнічних відносин може бути необхідний у виробленні стратегії

вирішення подібних конфліктів та в інших країнах. Ще більш актуалізує тему наростаюча залученість до афганської кризи Ірану та Пакистану, тим самим розширюючи зону нестабільності та конфлікту.

Актуальність полягає також у тому, що Пакистан та Іран – країни, які в силу багатьох загальних цивілізаційних основ тісно пов'язані історично з Афганістаном та істотно впливають на розвиток подій у цій країні. Зокрема, зазначені країни мають взаємозв'язок із національними, релігійними, політичними та військовими угрупованнями Афганістану. Особливу актуальність темі дослідження надає загроза, яку становить афганська криза для всього світу. Достовірно відомі факти підготовки терористів на території Афганістану для подальшої передислокації в інші країни. Усе це є основою з найбагатшим матеріалом для дослідницької діяльності.

Ступінь наукової розробленості теми. Необхідно зазначити, що проблема, яка вивчається в роботі, раніше не була предметом спеціального дослідження як в українській, так і в афганській історіографії. Досі не проводилося комплексних наукових досліджень з питань причин виникнення афганського конфлікту та можливих шляхів його врегулювання за вказаний період. Як правило, більшість дослідників розглядають сучасні можливі шляхи врегулювання афганської проблеми, звертаючи увагу на окремі аспекти.

У ході роботи було використано праці вітчизняних та зарубіжних авторів. В них розглядаються питання внутрішньополітичного розвитку Афганістану за вказаний період, а також його вплив на безпеку самої країни та на безпеку не лише у регіоні Центральної та Південної Азії, а й на міжнародній арені.

Обсяг наукової літератури, присвяченої внутрішньополітичному розвитку Афганістану за вказаний період і безпеку в регіоні Центральної та Південної Азії (у зв'язку із залученням до подій в Афганістані країн НАТО, включаючи США, особливо після подій вересня 2001 року), цілком достатній для проведення дослідницької роботи. Оцінки та аналіз подій, що містяться в цих роботах, які

відбувалися в Афганістані і навколо нього з 80-х років XX століття по 2021 рік, дає можливість детальніше зрозуміти не тільки причини кризових явищ усередині країни, але й логіку розвитку міжнародної ситуації, що складалася навколо держави у зазначений період, і особливості геополітичних процесів у сучасному світі.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей динаміки розвитку процесу врегулювання гуманітарної кризи в Афганістані та його впливу на ситуацію в самій країні, у регіоні та на міжнародну обстановку в цілому.

Виходячи з цієї мети було визначено такі **завдання**:

- розкрити поняття, ознаки та особливості гуманітарної кризи;
- визначити історичні витоки гуманітарної кризи в Афганістані;
- дослідити гуманітарну ситуацію в Афганістані на сучасному етапі
- з'ясувати особливості допомоги міжнародного співтовариства у вирішенні проблеми в Афганістані;
- розкрити наслідки гуманітарної кризи в Афганістані.

Об'єкт дослідження – регіональна безпека в Центральній Азії.

Предмет дослідження – гуманітарна криза в Афганістані та її наслідки.

Методологічна основа дослідження. У роботі використовуються загальнонаукові методи, зокрема, діалектичний, аналіз, синтез і аналогія, абстрагування, узагальнення, а також спеціальні - історичний, порівняльний, системного аналізу. Принцип системного аналізу та конкретно-історичний підхід дозволяють вивчити еволюцію стратегії та позиції всіх учасників переговорного процесу щодо врегулювання ситуації в Афганістані.

Теоретичне значення одержаних результатів визначається тим, що вперше досліджено аспекти афганської кризи у зазначених хронологічних рамках; звертається увага на активізацію сил ООН щодо врегулювання афганської кризи.

Особливе значення у цьому контексті належить конференції у Бонні під егідою ООН. Аналіз цих тенденцій та фактів є актуальним і здійснений досить детально.

Практичне значення результатів дослідження обумовлюється її теоретичними та прикладними аспектами. Результати роботи можуть бути використані в подальшій розробці досліджень із внутрішньої та зовнішньої політики Афганістану, а також для вивчення та прогнозування зовнішньополітичних процесів і практики міжнародного співробітництва країни. Узагальнення та висновки роботи можуть сприяти вирішенню сучасних завдань зовнішньополітичної діяльності Афганістану, пошуку ефективних шляхів здійснення його міжнародної політики на користь держави тощо.

Апробація результатів дослідження. На основі дослідження підготовлено тези доповіді “The role of the international community in resolving the Afghanistan crisis” для VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих учених: «Актуальні проблеми гуманітарних, технічних і природничих наук» у 2022 році.

Структура кваліфікаційної (бакалаврської) роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів із відповідно зазначеними підрозділами, загального висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 56 сторінок, список використаних джерел та літератури містить 51 найменування.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В АФГАНІСТАНІ

1.1. Теоретичні аспекти гуманітарної кризи: поняття, ознаки, особливості

У первісному значенні термін «криза» у перекладі з грецької означав «рішення». З часом його сенс зазнав еволюції у бік негативного звучання як чогось небажаного, чого слід уникати. Утвердилося розуміння кризи як порушення, навіть, розпаду якихось стійких зв'язків, регресії, як стану явища, що передуює його загибелі. Це одностороння, неповна інтерпретація поняття.

Кризю слід трактувати глибше, діалектично: і як у значенні регресу, і як стану, що готує та містить у собі потенційні можливості та передумови для переходу до якісно нового стану системи, що втратила стан стабільності. Криза у суспільстві оголює розстановку класових, групових та інших суспільних сил, їх справжні інтереси, ідеологічні орієнтації [25, с.3]. Це період найбільшої динамічності соціальних процесів.

Кризис супроводжуються переоцінкою цінностей, загостренням ідеологічної боротьби. Вони є досить ефективною школою політичного виховання. У кризові періоди значно збільшується чисельність учасників історичної творчості, підвищується їхня політична активність і свідомість, оскільки різко і ясно виявляються основні тенденції руху суспільства, постають завдання, що вимагають негайного вирішення, і в цьому сенсі криза виступає потужним імпульсом соціального прогресу.

Наукове розуміння кризи як філософського поняття спостерігалось у роботі А.А. Богданова «Тектологія». «Кожна криза, – писав він, – неминуче концентрує у собі дезорганізаційні та організаційні процеси, тісно стискає їх і зіштовхує у межах обмеженого простору та часу» [3]. Хоча А.А. Богданова і не можна назвати

діалектиком, проте з наведеним трактуванням кризи можна погодитись. Цінним є висновок автора щодо ролі кризи як потужного поштовху до усвідомлення всім суспільством необхідності якісно нової організації [3]. Навряд чи потрібен спеціальний доказ того, що будь-яка організована система, що функціонує без перешкод, без елементів дезорганізації, здатна лише на деякий час зберегти себе, підтримуючи деяку динамічну рівновагу, але не розвиватися, як того вимагає і чого за своєю суттю прагне суспільний прогрес.

Тільки за умови виникнення та вирішення внутрішніх протиріч певної цілісності, організації – її стійкість зростає. І якщо ці суперечності рухаються і вирішуються в адекватних для цієї цілісності формах, то будь-які дезорганізуючі фактори вже не здатні будуть зруйнувати систему і, більш того, певні порушення організації стають, навіть, доцільними. Система, яка має запас елементів дезорганізації, найчастіше руйнується. Зрозуміло, не можна абсолютизувати момент дезорганізації у розвитку систем і в жодному разі не слід тлумачити представлену позицію у тому числі, що тільки дезорганізація та постійне «нагнітання» та загострення протиріччя «організація – дезорганізація» ведуть до прогресу [6].

Йдеться лише про розумне використання моментів дезорганізації, зокрема, суспільних систем для їхнього свідомого вдосконалення. Криза в суспільстві, особливо системна криза, в якій знаходяться провідні країни сучасної світової спільноти, має низку вимірів. Фактично вона виступає ланцюгом взаємопов'язаних, дрібніших криз – економічних, фінансових, соціально-політичних, ідеологічних та інших, які складно переплітаються і перекривають одна одну [6].

Іншими словами, системна криза пов'язана не з одним протиріччям, а з системою протиріч суспільства, з особливостями їх взаємодії, взаємовпливами один на одного. Такі кризи виникають не відразу, а в результаті кількісного накопичення криз по окремих областях. Наприклад, спочатку фінансова, потім

ширша – економічна, яка неминуче тягне за собою політичну та ідеологічну кризи. І за всім цим стоїть загострення конкретних протиріч, які вимагають пильної уваги з боку вчених, правлячих політичних та економічних кіл. Але для цього необхідно враховувати, що суспільство є надскладною системою різноманітних зв'язків, переплетень між складовими його елементами (індивідами, соціальними групами, класами, націями, етносами, державами тощо), що активно взаємодіє із зовнішнім середовищем (природою, космосом) і схильною до постійної еволюції.

Кризи безпосередньо пов'язані з протиріччями, зі специфікою їх розгортання та з механізмами їх розв'язання. Існує реальний і логічний зв'язок між протиріччями, кризами і соціальними конфліктами. Можливість виникнення соціальних конфліктів на основі об'єктивних протиріч міститься в тому, що соціальне протиріччя має два рівні прояву:

- 1) внутрішній;
- 2) зовнішній.

Такий поділ рівнів протиріч (внутрішніх і зовнішніх) дуже відносний. Це жодним чином не заперечує цілісність суперечливих явищ і систем. Але, як показує соціальна практика, на поверхні соціальної реальності, в реальному житті, протиріччя з'являється в якості зовнішньої біфуркації, в більшій мірі, як невідповідність, несумісності, навіть полярність протиріч (наприклад, інтереси індивіда і група, відділ і держава в цілому, інтереси окремого регіону і однієї економічної системи). Ці діалектичні протилежності характеризуються взаємопроникненням, фундаментальною нерозривністю, взаємним розташуванням, неможливістю бути з одного боку без інших [7, с.66].

Гуманітарні кризи, у тому числі людські конфлікти, стихійні лиха та пандемії, часто призводять до проблем у галузі прав людини або ускладнюють їх. Крім того, погіршення ситуації в галузі прав людини може спровокувати кризи та збільшити потребу постраждалого населення у гуманітарній допомозі.

Управління Верховного комісара з прав людини (далі – УВКПЛ) має широкі повноваження у сфері захисту прав. УВКПЛ застосовує правозахисний підхід до надання гуманітарної допомоги, забезпечуючи участь постраждалого населення у підготовці, заходах реагування та відновлювальному процесі. Його завдання полягає у розширенні можливостей людей домагатися дотримання своїх прав та зміцненні потенціалу і підзвітності відповідальних осіб для виконання їхніх правових зобов'язань у рамках міжнародного права прав людини та гуманітарного права. УВКПЛ намагається забезпечити гуманітарний захист та допомогу для найбільш уразливого та ізольованого населення, скоротити дискримінацію та політизацію розподілу допомоги, а також пропонує заходи щодо запобігання порушенням та їх повторенню [7, с.72].

Люди в усьому світі страждають від порушень прав людини, або ризикують стати жертвами порушень, бажаючи поділитися своїми історіями і висловити те, що вони бояться сказати, як вони стають вигнанцями і говорити про те, як справлятися із труднощами. Врахування людських інтересів в рамках гуманітарної допомоги є надзвичайно важливим для підтримки принципу дії для забезпечення загального доступу до медичної допомоги і захисту прав, а також для боротьби з порушеннями і забезпечення підзвітності.

Права людини часто служать «мостом» між етапами кризи, а також сприяють цілісності зусиль партнерів у галузі гуманітарної допомоги, розвитку та підтримці миру. Кожна гуманітарна операція може отримати користь з діяльності в галузі прав людини, яка спрямована на боротьбу зі справжніми причинами кризи і тим самим сприяє впровадженню всебічних заходів реагування і сприяє миру та безпеці для всіх.

Беручи участь у структурах, що координують гуманітарну діяльність, УВКПЛ намагається інтегрувати захист прав людини у заходи гуманітарної допомоги. Реалізується активна взаємодія з Глобальною об'єднаною групою захисту, де здійснюється внесок у діалог про політику, у стратегію, прийняття

рішень та обговорення операцій. УВКПЛ також забезпечує стратегічне, матеріальне та оперативне керівництво для присутності на місцях і співробітників, що спрямовуються у разі надзвичайної ситуації. З 2005 року УВКПЛ відіграє ключову роль у кластерах з питань захисту або подібних координаційних механізмах на місцях, наприклад, в Афганістані, Бурунді, Центральноафриканській Республіці, Фіджі, Гаїті, Киргизстані, Ліберії, Мавританії, Непалі, країнах Тихооке, Уганді та Україні .

Присутності УВКПЛ на місцях також регулярно забезпечують експертну підтримку керівників гуманітарної діяльності в галузі прав людини, включаючи резидентів/координаторів з гуманітарних питань та країн-гуманітарних груп. У той же час УВКПЛ допомагає національній і місцевій владі, консультуючи та навчаючи їх з питань прав людини у таких сферах, як верховенство права, доступ до правосуддя та засобів правового захисту, сексуальне та гендерне насильство, а також житло, земельні та майнові права [7].

Ознаки гуманітарної кризи можна простежити у ситуаціях, коли:

- порушення цих прав є систематичним, тривалим та грубим;
- масштаби порушень становлять явну загрозу миру та безпеці в регіоні, або в усьому світі;
- внутрішньодержавні органи влади не можуть або не бажають покласти край порушенням фундаментальних прав людини у своїй державі;
- існує нагальна потреба у невідкладних діях світової спільноти для ліквідації цього становища.

Серед систематичних та грубих порушень прав людини відбувається обмеження права на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, яке згідно з Європейською соціальною хартією, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права є одним із прав людини другого покоління.

1.2. Історичні витоки гуманітарної кризи в Афганістані

Після завоювання Росією центрально-азіатських ханатів у середині XIX століття, Великобританія з метою захисту Індії розширила на північному заході межі свого панування до Гіндукуша. Оскільки історичний шлях до Індії проходив через Афганістан, Великобританія намагалася розширити вплив провівши дві війни (1839-1842 рр. і 1878-1880 рр.). Після другої війни це частково вдалося: між кордонами Британської та Російської імперій виник Афганістан, межі якого були встановлені у 1896 році. Зовнішня політика Афганістану визначалася Великобританією, але в країні домінував емір Абдул Рахман Хан, який створив сильну державну структуру і сильну армію [28, с.77].

Після закінчення першої світової війни король Афганістану Аманулла Хан спробував скинути британську опіку і розпочав третю англо-афганську війну. В результаті (1919 р.) англійці пішли з Афганістану і припинили контроль над зовнішньою афганською політикою, але одночасно зупинили і регулярні субсидії афганському еміру [28, с.79].

Утворення Пакистану після відходу англійців з Індії призвело до складних зовнішньополітичних конфліктів. У нову державу увійшли пуштунські області, що належали до Афганістану, на захід від Інда [1, с.29]. У п'ятдесятих роках Афганістан «плавав» у зовнішній політиці між СРСР та США. Через конфліктну ситуацію між Пакистаном та Афганістаном щодо пуштунських областей США поступово припинили свою економічну допомогу Афганістану. У той же час СРСР повністю став на бік Афганістану щодо його територіальних вимог. Завдяки економічній підтримці США та СРСР – в Афганістані було відбудовано мережу доріг.

У 1960-ті роки була створена комуністична партія в Афганістані під керівництвом Нур Мухаммеда Таракі – Хальк (народ). У 1967 році партія

розкололася на дві частини Хальк (народ) та Парчам (прапор). Прорадянською фракцією Парчам керував генеральський син Бабрак Кармаль [11, с.70].

17 червня 1973 р. монархія була ліквідована: державний переворот здійснив Мухаммед Дауд Хан, двоюрідний брат короля. 27 квітня 1978р. Дауд був повалений у результаті військового путчу, проведеного фракціями комуністичної партії, які об'єдналися під назвою «Демократична Народна Партія Афганістану». Дауд і 30 членів його сім'ї були страчені. Внаслідок цієї «квітневої революції» президентом став комуніст Таракі. Бабрак Кармаль став віце-президентом. Того ж року обидві фракції знову розділилися. Бабрака Кармаля було відправлено послом до Чехословаччини. Таракі отримав економічну та фінансову допомогу від СРСР. Тисячі радянських «радників» прибули до Афганістану.

Одразу після закінчення спецоперації майже ніхто не бажав говорити про Афганістан ні перед мікрофоном журналіста, ні на шпальтах газет, журналів, ні, тим паче, у мемуарах. Багато ще потрібно було осмислити, багато ще боліло, багато у чому потрібно було розібратися. Для кожного солдата, прапорщика й офіцера, які воювали в Афганістані, слово «Афган» означає не тільки назву країни. Воно значно більш ємне і включає в себе весь спектр почуттів і спогадів, які переплелися між собою: біль і захват, мужність і боягузтво, військове товариство і зрада, страх і ризик, жорстокість і співчуття. Все це їм довелося пережити в тій країні [11, с.72].

Деяке гласне осмислення політичних, воєнних подій, їх оцінка й систематизація відбулися вже після закінчення спецоперації. Проте повна і, головне, правдива історія спецоперації СРСР в Афганістані не написана й до сьогодні. У цьому немає нічого дивного, бо, навіть, шести десятиліть не вистачило, щоб здійснити глибинний політологічний аналіз Другої світової війни. Існуюча біполярність веде до подвійних стандартів у висвітленні та поясненні причин, перегонів, підсумків, уроків воєн, збройних конфліктів радянського періоду.

Комуністичний уряд хотів швидко перетворити Афганістан на сучасну соціалістичну державу. Декретами були проведені земельні, соціальні та освітні реформи. Але цю прискорену програму не було здійснено. Ні фракції Хальк, ні фракції Парчам не вдалося створити собі основу серед віруючого мусульманського населення. Члени партії, що разом симпатизують, становили менше половини відсотка населення Афганістану. У квітні 1979 року, через рік після «квітневої революції», одночасно у всіх провінціях розпочалося повстання проти комуністичного режиму. Уряд за допомогою інших сил контролював тільки міста, але втратив владу над центральною важкодоступною частиною країни [15].

Ще до введення радянських військ у соціально-економічному та політичному житті Афганістану вже виявлялися кризові явища. У 80-ті роки ХХ ст. у розвитку політичної ситуації в Афганістані стала зростати роль опозиційних партій, що, насамперед, було пов'язано із зростаючою військовою та фінансовою допомогою від зарубіжних спонсорів (США, Саудівської Аравії, ОАЕ, Пакистану, Китаю, низки країн Західної Європи тощо) і що призвело, зрештою, до зростання чисельності політичних партій.

Прихід до влади моджахедів, а потім «Талібану» посилили не лише кризові явища в соціально-економічній та політичній ситуації всередині країни, а й після появи на території організацій «Аль-Каїди», надали ситуації в Афганістані міжнародне значення, як загрози розвитку міжнародного тероризму та регіональної та міжнародної безпеки [16].

«Аль-Каїда» – міжнародна терористична організація з розгалуженою мережею філій у багатьох країнах світу. Крім проведення терактів, організація постійно веде діяльність по створенню нових ісламістських угруповань і радикалізації вже існуючих. Основною метою організації є скидання світських режимів в арабських країнах і встановлення там теократичного ладу з нормами шариату (ісламського права), а в перспективі – об'єднання всіх мусульманських країн в один всесвітній Халіфат.

Також організація протидіє поширенню впливу західних країн, особливо США, як в регіоні, так і по всьому світу, вважаючи саму західну цивілізацію розбещеною і збитковою. Окремим пунктом є знищення держави Ізраїль. «Аль-Каїда» виникла під час афганської війни внаслідок об'єднання мусульман в боротьбі проти Радянського Союзу. Члени організації рекрутувалися з усього ісламського світу. Коли радянські війська пішли з Афганістану в 1989 році, кількість активних членів організації істотно скоротилося [18].

Змінилися пріоритети: тепер, замість боротьби з радянською експансією, головними цілями були оголошені зміна корумпованих і недостатньо «правовірних» режимів і боротьба із Заходом (в першу чергу, в особі США), які ці режими підтримують. «Аль-Каїда» базувалася в Судані на початку 1990-х років угруповання відновило свою штаб-квартиру в Афганістані, під патронатом «Талібану».

Талібан почав приймати все більш і більш агресивні та фундаменталістські форми ісламу. Але це була бойова організація. Приєднання до неї Бен-Ладена і людей, що володіють значними капіталами, підтримка Саудівської Аравії, створили базу, на якій виник новий рух. Уже після того, до відходу радянських військ з Афганістану, коли афганська проблема була фактично закінчена, вирішена тим чи іншим способом, на базі тих, хто воював на боці Талібану і була створена Бен-Ладеном нова екстремістська терористична організація «Аль-Каїда» [18]. Організація брала участь у двох конфліктах. Перший – в Балканському конфлікті на стороні боснійців і це було прийнято позитивно, тому що і Сполучені Штати, і Великобританія, і весь Захід досить позитивно ставилися до того, щоб була розчленована Югославія і при цьому завдати якомога більше шкоди сербам, які розглядалися у них, як основний прихильник Радянського Союзу.

Радянський Союз перестав існувати. Не проводилося більше ніякої міжнародної політики, почався повільний і впевнений розпад. І ось, незважаючи на це все, що відбувалося на Балканах, здійснювалося зовсім з ясним

антиросійським акцентом. І в цьому знову-таки була прихильно прийнята допомога вже самостійної організації «Аль-Каїда», яка воювала в Боснії на стороні боснійців. Потім допомагали албанцям, але албанці на той період не були основним гравцем. Крім того, досить прихильно вже дивилися на самостійну участь «Аль-Каїди» і Бен-Ладена в чеченській війні. Тобто, вони поставляли бойовиків та гроші.

На гроші Бен-Ладена були організовані табори з підготовки терористів для світового терору. Бен-Ладен організував в Чечні табір під керівництвом арабських інструкторів, один з них був відомий Хаттаб, з метою підготовки міжнародного терору. У цих таборах в Чечні проходили підготовку терористи і з Європи, Китаю, та інших країн для проведення терактів в європейських та інших державах. Таким чином, тоді і була закладена практична основа міжнародного терору. І це все відбувалося в 90-і роки в Чечні з відома і благословення всіх.

Апогеем цього було застосування терору «Аль-Каїдою». Тоді це була найбільша організована ісламська терористична організація. І коли це зрозуміли, вже було запізно. Боротьбу проти «Аль-Каїди» американці ведуть до сьогоднішнього дня. Мало того, цей рух розростався і поглиблювався, і перетворився на, так би мовити, прапор мусульманського, арабського світу. Вони знаходилися в певному тупику, на перехресті розвитку. І у зв'язку з цим раптом почали утворюватися осередки «Аль-Каїди» в різних місцях не тому, що «Аль-Каїда» їх утворювала, в цьому найстрашніше, а організовувалися ті чи інші мусульманські угруповання на основі місцевого населення, в тому числі в Африці [18].

Фактично з'явилася перша форма інтернаціонального ісламського терору в країнах світу, які були не створені «Аль-Каїдою», але вони приєдналися до цього руху і зробили його міжнародним. У «Аль-Каїди» були свої цілі захопити владу в ісламському світі, ісламські держави одну за іншою. Їм це не вдалося в Афганістані, їм це практично не вдалося ні в одній країні світу. Але вони сприяли

дестабілізації обстановки в багатьох країнах світу, в тому числі і в Африці. Один з кращих прикладів цього – Нігерія. Наступним етапом, який різко підсилив терор, була дестабілізація режимів на Близькому Сході [27, с.106].

Всі без винятку країни Близького Сходу, окрім Ізраїлю, це той або інший ступінь авторитарного або диктаторського режиму. Це необхідна, природна і єдина форма існування держав на Близькому Сході, тому що в своїй більшості держави штучні, мішані, різноконфесійні. Перша країна, яка була дестабілізована і ліквідована, як єдина держава, практично – Ірак, Сполученими Штатами під прапором боротьби з «Аль-Каїдою».

Президент США звинуватив Саддама Хусейна в тому, що він співпрацює з «Аль-Каїдою», хоча Саддам Хусейн воював проти «Аль-Каїди». І тим самим була покладена одна з основних баз для остаточного розгрому Іраку, як держави, яка існувала. Далі дестабілізація пішла в Лівію. Пізніше намагалися дестабілізувати обстановку, не розуміючи, що роблять, в Сирії. І коли весь Близький Схід з його арабським і мусульманським населенням перетворився в організований некерований хаос, тоді це стало відкритим полем діяльності для «Аль-Каїди, яка прийшла в Ірак. Вона прийшла на тлі боротьби сунітського населення в Іраку проти шіїтського, яке їх гнітило, тобто антисунітські дії шіїтських правителів в Іраку призвели до того, що до племен, що підтримували «Аль-Каїду», прийшли і вигнана адміністрація, яка була за Саддама Хусейна, і офіцери, і генерали армії Саддама Хусейна [23].

Тільки на певний період, коли американська влада воювала проти Багдада, щоб ті не співпрацювали з «Аль-Каїдою», начебто ситуація почала стабілізуватися. Пізніше американці вирішили, що цього робити не варто і перестали їх фінансувати. А уряд Іраку вирішив наступати на них. І ось тоді «Аль-Каїда» досягла більш сильного розвитку в Іраку. Прийшла війна і в Сирію. Як завжди по аналогії з тим, що відбувалося у 80-ті роки в Афганістані, США і Європа прихильно дивилися на те, щоб в силах, воюючих проти Асада з'явилися

будь-які мусульманські організації, в тому числі і «Аль-Каїда». Організація прийшла до Сирії, де було організовано її відділення, що в Сирії називається Джабхатан-Нусра. Тоді терористичне угруповання, не зраджуючи своїм планам, прагнуло захопити владу в кожній країні. До них приєдналися також члени «Аль-Каїди з Іраку» [23].

З одного боку, дестабілізація становища на Близькому Сході і величезна кількість мусульманських біженців з Афганістану, Пакистану, Африки після руйнування Лівії створило відмінний ґрунт для пропаганди екстремістського ісламу. З іншого боку, ісламське населення Європи, яке там живе ще з початку розпаду французької імперії, теж почало організовуватися в певні угруповання на базі ісламу.

«Аль-Каїда» тісно пов'язана з рядом інших воєнізованих ісламістських організацій, в тому числі з «Єгипетським ісламським джихадом». Кілька разів лідери цих організацій спільно оголошували священну війну проти Сполучених Штатів. «Аль-Каїда» створила табори для навчання мусульманських активістів з усього світу.

Афганський конфлікт дедалі більше зміщувався у площину міжнародної політики. У 1988 р. у Женеві за сприяння місії «добрих послуг» було підписано п'ять окремих, але взаємопов'язаних угод з афганського питання, на підставі яких СРСР почав виводити свої війська з Афганістану, після розпаду СРСР, почався новий період у розвитку та поглибленні кризових тенденцій політичного розвитку Афганістану. Після приходу моджахедів до влади, країну охопила громадянська війна, в результаті якої в Кабулі загинули сотні тисяч людей [23].

Спеціалізовані вчені зазначають, що втрата державної влади моджахедами і приходу до влади екстремістських, радикальних фундаменталістів рух Талібан ознаменував перетворення Афганістану в опорну базу міжнародного екстремізму і тероризму і сприяв фактичного розпаду державності, в різке збільшення

міжнаціональних протиріч, соціально-економічної і духовно-культурної деградації афганського суспільства, виснаженому більш ніж 20 роками братовбивчої війни.

На той час внутрішня політика талібів привернула увагу міжнародного співтовариства та викликала різко негативну реакцію у багатьох країнах світу та у міжнародних організаціях. ГА ООН, Рада безпеки ООН, Європарламент, Рада Європи, ОБСЄ, низка найбільших міжнародних правозахисних організацій ухвалили відповідні резолюції, які засуджують діяльність талібів [22, с.356].

У 1979 році керівництво тодішнього Радянського Союзу, приймаючи рішення про введення обмеженого контингенту військ в Демократичну Республіку Афганістан, на прохання та для укріплення нового режиму в ісламській державі, розраховувало вивести війська вже через декілька місяців. Але, держава поступово втягувалася у цю затяжну війну, хоча вже в червні 1980 року і були частково повернені додому деякі «зайві» частини – ракетні і зенітно-ракетні, а також більшість танкових військ. Втручання у справи південного сусіда затяглося майже на десятиріччя.

Неможливо забути те, що впродовж і 1979-1989 років афганському народу була надана й значна міжнародна допомога. Основне завдання інтернаціональної місії було – не руйнувати, а будувати, навчати людей, давати їм продукти і сільськогосподарську техніку [2].

Можна назвати десятки об'єктів в Афганістані, побудованих тодішнім Радянським Союзом і до початку війни, та в її ході – ткацькі комбінати, електростанції, елеватори. Вся ветеринарська служба практично складалася лише з радянських лікарів. Необхідно відзначити, що ветеринари вважалися в Афганістані найбільш необхідними людьми, адже в цій ісламській державі їх ніхто не міг ні образити, ні обікрати, ні вбити.

Спецоперація СРСР в Афганістані 1979–1989 рр. так і залишається далекою й незрозумілою для широкого загалу. Це значною мірою сприяло розколу суспільства, політичної еліти на три групи:

- 1) тих, хто не визнавав (і не визнає) бойові дії в Афганістані та їх учасників;
- 2) тих, кому було байдуже;
- 3) на «афганців», серед яких залишилися сиротами 711 дітей, втратили чоловіків – 505 дружин.

Внаслідок поранень, хвороб, отриманих в Афганістані, пішли з життя після 1989 р. набагато більше, ніж загинуло під час бойових дій. Це головний, трагічний соціальний наслідок спецоперації [20, с.99]. Він обумовив створення «афганського» законодавства, системи соціального забезпечення, лікування, реабілітації учасників бойових дій, їх навчання, працевлаштування, увічнення пам'яті загиблих, передачі молоді героїко-патріотичних цінностей.

1.3. Гуманітарна ситуація в Афганістані на сучасному етапі

Після виведення з Афганістану американських військ в разюче короткі терміни відбулася зміна державного режиму. У зв'язку з цим до порядку денного поставлено сприяння мирному врегулюванню та національному примиренню в Афганістані. Забезпечення стабільності та безпеки в регіоні є актуальним для всього світового співтовариства. Свідчення тому є значна активізація «афганського» напрямку зовнішньополітичної активності. Теза про те, що безпека та мир насамперед потрібні саме цьому регіону, звучала на зустрічах міністрів закордонних справ різних країн світу [21].

Прихильниками врегулювання ситуації в Афганістані тривають напружені пошуки варіантів того, як і за допомогою чого можна досягти бажаного. Тут слід відзначити і спроби закликати США до відповідальності за скоєне, і плани надання допомоги Афганістану у формуванні інклюзивної політичної структури, і зусилля, спрямовані на те, щоб переконати талібів відмежуватися від терористів та

екстремістів, та допомогти жителям Афганістану подолати гуманітарну катастрофу [5].

Разом з тим, протягом останнього часу не припиняються активні спроби прорахувати, як ситуація може ускладнитися ще більше. Вивчення основних тенденцій еволюції ситуації в регіоні, а також спроби прогнозування того, як події в Афганістані вплинуть на Центральну Азію, здійснюються як вченими, аналітиками, так і журналістами, редакторами інтернет-видань, медіаплатформ та ін. При цьому останні часом ставлять провокаційні питання, схильні до різноманітних спекуляцій.

Афганська криза розкидала своїх громадян буквально по всьому світу, від Японії і Австралії до США та Канади. Частина афганців, головним чином, вихідці з соціальних низів, рятуючись від громадянської війни, в пошуках заробітку і шматка хліба, знайшла свій притулок у багатьох арабських країнах. За різними оцінками, чисельність афганських біженців станом на 2017 рік тут характеризувалася наступними даними: в Саудівській Аравії їх було більше 30 тис. чол., Кувейті - до 6-7 тис., Катарі - 4 тис., Об'єднаних Арабських Еміратах - 3 тис., Іраку - 50 хазарейських сімей, які оселилися в районі Кербели, Сирії - від 600 до 800 чол. і 50 осіб в Багдаді [29].

В Європі найзначніша за чисельністю афганська діаспора - в Німеччині. Міграція з Афганістану в інші країни досягла в 2017 році, за даними Американського комітету у справах біженців, 5 млн. 751 тис. чоловік, в тому числі в Пакистані - 3 млн. 541 тис., Ірані - 2,2 млн., Індії - 5600, Кувейті - 4 тис. чоловік [25].

Таким чином, ще до кінця 2017 року приблизно третина населення Афганістану за різними причинами змушена була покинути батьківщину. За даними ООН, на початку 2018 року, афганська еміграція досягла апогею і склала лише в Пакистані та Ірані близько 6,2 млн. чол. При цьому, репатріація таких

біженців не вирішує проблеми через неможливість їх належного влаштування в Афганістані. Адже лише 48% цих осіб отримали належну допомогу.

Гуманітарна ситуація всередині Афганістану погіршилася у 2021 році, що мало серйозні наслідки для найбільш уразливих верств населення. Близько 3,4 мільйона людей стали вимушеними переселенцями внаслідок конфлікту. В Ірані та Пакистані, які є сусідами Афганістану, також зареєстровано 2 мільйони афганських біженців. Більшість з них втекли з країни задовго до 2021 року, у тому числі ще в 1979 році. У серпні 2021 року Управління Верховного комісара ООН закликала припинити примусове повернення афганських громадян, у тому числі осіб, які шукають притулку, чиї заяви були відхилені [51].

За даними Міжнародної організації праці, більше 500 000 афганських робітників втратили роботу в третьому кварталі 2021 року. Очікується, що до середини 2022 року втрата робочих місць збільшиться майже до 700 000 осіб, а за найнесприятливішими прогнозами – перевищить 900 000 людей внаслідок кризи в Афганістані та «обмежень на участь жінок у роботі». Рівень зайнятості жінок вже надзвичайно низький за світовими стандартами, але організація заявила, що у третьому кварталі 2021 року він знизився на 16%, а до середини 2022 року він може скоротитися на 21–28%. Що стосується освітньої діяльності, лише 40% дітей віком від 5 до 17 років відвідують школу. В абсолютних цифрах Міжнародна організація праці зазначила, що понад 770 000 хлопчиків та близько 300 000 дівчаток залучені до дитячої праці [49].

Всесвітня продовольча програма Організації Об'єднаних Націй попередила, що зростаюча втрата робочих місць, брак готівки та стрімке зростання цін створюють новий клас голодуючих в Афганістані. Система охорони здоров'я Афганістану знаходиться на межі краху. На вулицях Кабула голодні сім'ї страждають в міських і сільських районах. Через відсутність фінансової підтримки найбільшого в країні проекту в галузі охорони здоров'я «Sehetmandi» тисячі медичних закладів не можуть купувати медикаменти і платити зарплату своїм

працівникам. Такий збій у службах охорони здоров'я має прямолінійний вплив на доступність основних медичних послуг, а також на заходи реагування на надзвичайні ситуації, ліквідацію поліомієліту та зусилля з вакцинації проти COVID-19 [50].

У зв'язку з цим, перш за все, звернемо увагу на нові реалії, що склалися останніми роками у провідних державах регіону. Так, нинішній президент Узбекистану Мірзієєв Шавкат Міромонович вже кілька років наполегливо формує зовнішньополітичний курс, що має на меті освіту в Центральній Азії, зон взаємного співробітництва. Фактично Узбекистан стає одним із головних ініціаторів створення програми розвитку Центрально-Азіатського регіону. Про це свідчить, зокрема, міжнародна конференція «Центральна та Південна Азія, що відбулася в липні 2021 р.: регіональна взаємопов'язаність. Висновки та можливості», ідея проведення якої виходила безпосередньо від президента Узбекистану [13, с.42].

Про суттєве підвищення політико-дипломатичної активності цієї держави на південноазіатському напрямі говорить у тому числі і підписання тристоронньої угоди Узбекистан-Афганістан-Пакистан у квітні 2021 року, що передбачає створення трансфганського залізничного коридору, який повинен стати сполучною артерією. Проте, реалізація трансрегіонального проекту, що включає і зазначену трансфганську залізничну комунікацію, можлива лише в тому випадку, якщо Афганістан вийде з кризи і стане на шлях поступального і, головне, сталого розвитку.

Про це відкрито говорив узбецький лідер на липневій міжнародній конференції. Відкриваючи конференцію, Ш.М. Мірзієєв нагадав присутнім те, що Афганістан вже у XVI ст. став тим регіоном, через який проходили каравані шляхи, якими рухалися нав'ючені товарами тисячі верблюдів з Індії до Центральної Азії і назад. Ш.М. Мірзієєв переконливо довів, що Афганістан у сучасну епоху має великий потенціал комунікаційного характеру; його можна

розглядати як сполучну ланку, яка дозволить налагодити співпрацю між Південною та Центральною Азією. А де порозуміння, торгівля – там і світ [13, с.49].

В Узбекистані готовий проект прокладання залізничної магістралі за маршрутом Термез-Мазарі-Шаріф-Кабул-Пешавар. Цей проект перспективний для країн зазначених регіонів. Здійснення його дозволить мінімізувати витрати на транспортування вантажів, прискорити їх доставку. При цьому залізничний проект Термез-Мазарі-Шаріф-Кабул-Пешавар вигідний і для Афганістану. Невипадково ряд авторитетних аналітиків називають його «економічним трампліном» для Афганістану. Справа в тому, що пропонований маршрут повинен пройти повз афганські родовища корисних копалин. А це – мідь, олово, цинк, граніт, залізняк. Потенціал залізничної комунікації включає розробку цих руд та мінералів, отже – створення робочих місць у великих масштабах, що необхідно розореному Афганістану [39].

Узбекистан вибудовує плани щодо створення нової економічної реальності на благо своєї країни та держав Центральної і Південної Азії, але він упевнений у тому, що як сам Узбекистан, так і благополучні сусідні держави повинні взяти на себе певну частку відповідальності за постамериканський Афганістан.

Внутрішньополітичний, як і зовнішньополітичний консенсус, необхідні для цієї багатостраждальної держави. Економічному відродженню Афганістану, крім перерахованих проектів, допоможуть такі пропозиції Узбекистану: газопровід «Туркестан-Афганістан-Пакистан-Індія», лінія електропередачі «CASA – 100» тощо. Економічна складова завжди йде пліч-о-пліч з політичною стабільністю. Узбекистан добре пам'ятає терористичний акт 1990 року в Ташкенті. Йому не потрібна радикалізація ісламу, біженці, під маскою яких можуть переховуватись бойовики, торговці наркотиками.

У цьому контексті зазначимо, що стратегічний курс Узбекистану фактично конкурує з політикою, що проводиться відносно Афганістану Таджикистаном. В

силу ряду причин, вона є зовсім іншою. Тут слід розрізняти вплив цілого роду факторів. Перший фактор – демографічний. В Афганістані проживає велика кількість таджиків, що становлять 25% від населення. Місце їхнього компактного проживання – провінція Панджшер, яка є також вогнищем панджшерського опору новому афганському режиму. При цьому пуштунська меншість, що складається з більшості таджиків, піддається з боку пуштунів-талібів гонінням, репресіям [45].

Таджицький лідер Е. Рахмон стверджує, що афганські таджики в результаті політичних змін, що відбулися, зазнають мало не гуманітарної катастрофи. З іншого боку, талібів завжди надзвичайно дратували ідеї широкої автономії для Панджшера і спроби протистояти їм були і є важливим постулатом їхньої політики.

Другий фактор – проблема біженців із Афганістану. Загальна протяжність таджиксько-афганського кордону – 1344 кілометри. Починаючи з 2013 р. проблема забезпечення захисту південних рубежів Таджикистану систематично обговорювалася на засіданнях Ради колективної безпеки ОДКБ: на самітах глав країн-учасниць ОДКБ під час робочих візитів до Душанбе високих військових чинів РФ [8, с.78].

Проте, ситуація змінюється й у цьому аспекті. Кількість біженців, яких протягом літа 2021 року прийняв Таджикистан, вже налічує 2200 осіб. Варто також окремо зауважити, що понад 1500 афганських військових, отримавши необхідну медичну та соціальну допомогу у Таджикистані в липні 2021 року, були відправлені приватними літаками до афганських міст Кабул і Мазарі-Шаріф [19]. Посилений прикордонний контроль, таким чином, необхідний для реагування на можливі вилазки з боку Афганістану та фільтрації тих, хто ховається під маскою біженців.

У цій ситуації Душанбе особливо непокоїть те, що з афганського боку охороняти кордон доручено угрупованню «Ансаруллах» (організація заборонена в Таджикистані), члени якої нерідко називають «таджицькими талібами». Ще

більше побоювань у Душанбе викликає інформація про те, що нинішній уряд Афганістану прийняв рішення розмістити на кордоні з Таджикистаном та Китаєм «Армію Мансура», що складається з фанатиків-смертників, на рахунку яких терористичні акти не тільки в Афганістані, але й у США [10, с.115].

Очевидно, що активність такого формування прямо загрожуватиме Таджикистану. Зазначені ризики загострюють третій фактор – небезпеку посилення радикальних ісламістів у Таджикистані. У Конституції Таджикистану прописано, що він є демократичною секулярною державою з повноправним представництвом громадян з релігійним світоглядом, включаючи діяльність релігійних партійних об'єднань. Але життя країни визначають не лише ці об'єднання, а й різноманітні молодіжні угруповання, надзвичайно схильні до ідей радикалізму. Лідерство в цих угрупованнях належить в більшості випадків молодим людям, чия думка була сформована в різних навчальних центрах. Молоді лідери не відчують національного обов'язку та патріотизму. Саме цього і домагаються такі підпільні ісламські групи та течії, як «Хізб ут-Тахрір аль-Ісламі», салафізм, «Таблігі Джамаат» та інші [10, с. 12].

Нагадаємо, що тренувальні табори для талібів тривалий час створював Пакистан. І сьогодні провідні аналітики не поспішають вірити в протистояння ІДІЛ та талібів, зважаючи на те, що їх і Аль-Каїду «ріднить» боротьба з «неісламськими» народними традиціями. Прихильники салафізму практикують терор проти тих прихильників ісламу, які, за мірками салафітських угруповань, не такі «чисті», як це необхідно [9]. Зазначені молодіжні релігійні угруповання готові відгукнутися на заклик лідера Ансаруллах домогтися побудови «Таджицького халіфату» на кшталт Ісламського емірату в Афганістані.

Четвертий фактор – небезпека збільшення постачання наркотиків. Це, насамперед, пов'язується з проблемою афганських біженців. Прикордонники продовжують вилучати у них героїн на мільярди доларів [48]. За оцінками експертів Міжнародного валютного фонду, існує реальна загроза потрапляння

Афганістану до положення «наркостану, де всі законні інститути будуть пронизані владою та багатством наркоділків». Крім того, валютний фонд заблокував доступ Афганістану до коштів кредитора. Країна, зокрема, не отримає \$460 мільйонів в рамках розподілу Фондом \$650 млрд на підтримку відновлення світової економіки [46].

У досліджуваному контексті вважаємо за необхідне знову зупинитися на ризиках, які несе сьогоdnішній Афганістан державам Центральної Азії, що виникли внаслідок розпаду Радянського Союзу. При цьому наголосимо, саме іслам було поставлено у центр «національного відродження», що став позиціонуватися як атрибут національної ідентифікації. І ця тенденція характерна не тільки для держав з величезним переважанням мусульманського населення.

Домінування секуляризму, притаманного ХХ ст., йде зі світової арени. Юрген Габермас назвав західноєвропейський шлях розвитку з його раціоналізмом, який колись був еталоном для світу, сьогодні мало не «девіантним маршрутом». Говорячи про радикалізацію певних кіл у державах Центральної Азії, слід насамперед говорити про ідеї об'єднання мусульман у єдиний халіфат. Таліби поки що не озвучують цього прагнення. Проте, насправді, вони мають у цьому плані очевидну «козирну карту» - таліби багатьма сприймаються як переможці США, як герої, які досягли незалежності своєї країни. Це підвищує ймовірність того, що на політичній арені Казахстану, Киргизії, Узбекистану, Таджикистану з'являться радикального забарвлення політичні партії, у яких буде досить хитка межа з екстремістськими організаціями. Тим більше, що таліби підкуповують широкі верстви населення своїми ідеями соціальної справедливості [17].

Вже кілька десятиліть численні конфлікти на території Афганістану призводять до нескінченних потоків біженців та мігрантів, які бажають досягти миру та стабільності. Захоплення влади угрупованням «Талібан» у серпні 2021 р. призвело до нового сплеску міграції людей, особливо жінок та дітей, які бажають залишити країну [34].

Проте, реальна можливість виїхати надавалась далеко не всім. Офіційна евакуація своїх громадян державами проводилася до 31 серпня, коли останні військовослужбовці США та інших країн НАТО, які контролюють аеропорт, покинули Кабул. В умовах політичної та економічної нестабільності сьогодні в Афганістані близько 10 млн. дітей потребують гуманітарної допомоги, за даними ЮНІСЕФ 1 млн. з них перебувають на межі голодної смерті за відсутності медичного лікування [14, с.20].

З приходом до влади талібів, велика частка населення побоюється за своє життя не лише через брак продовольства чи медичних послуг, а й через можливість позасудових розправ та насильства. Одним з підтверджуючих свідчень вагомості даних побоювань є висловлювання представника «Талібану» 3. Муджахіда про найближчу заборону публічного виконання музики, обов'язковість дотримання носіння жінками відповідним релігійним правилам одягу, обмеження їх прав на освіту, вільний вибір професії, тощо.

Нещодавно, наприклад, бойовиками було вбито відомого фольклорного співака Ф. Андарабі, у якого залишилася сім'я та діти [38]. Поки діти залишаються на території, підконтрольній талібам, їм не можна гарантувати безпеку, як і сотням інших сімей, чиї близькі працювали в «недружніх» для талібів організаціях або просто висловлювали свою незгоду з їхніми діями. Такі події пояснюють виникнення паніки та прагнення громадян у будь-який спосіб залишити країну або забезпечити аж до розставання хоча б безпеку своїм дітям.

При спробах потрапити в літаки, що відлітають з країни, люди гинули в тиснях, потрапляли під неконтрольовані постріли військових і бойовиків, десятки людей померли в результаті терактів, влаштованих поряд з аеропортом Кабулу. Майже всі загиблі під час спроби евакуації, намагаючись утриматись у повітрі за шасі літака, були неповнолітніми підлітками.

У зв'язку з епідеміологічною ситуацією через пандемію Ковід-19 суттєво змінилася економіка у світі. Ряд процесів зупинились та навряд чи відновляться,

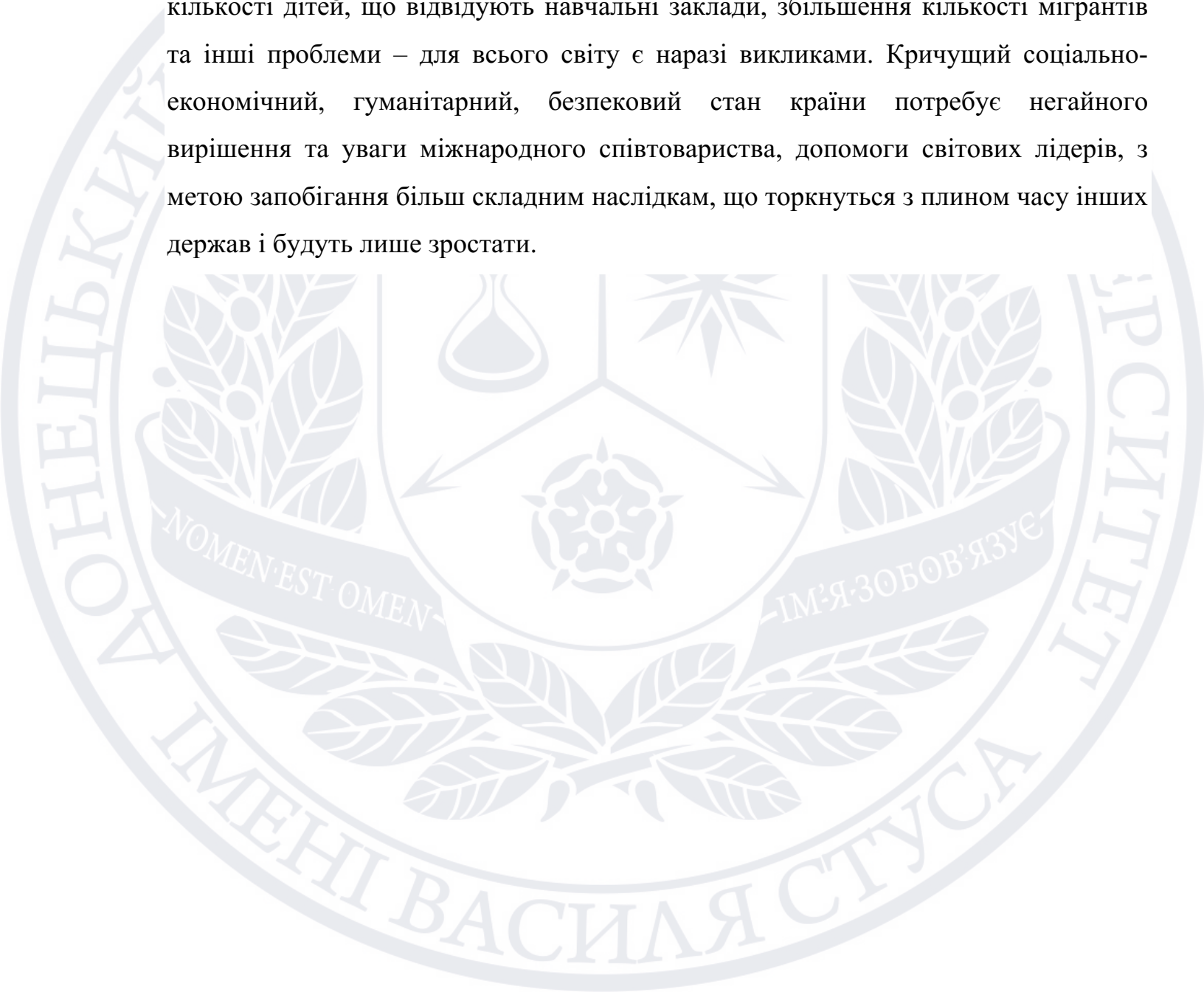
бізнес процеси масово намагаються перейти на нову форму роботи – дистанційну. Епідемія коронавірусу «COVID-19» суттєво позначилася на економіці ряду країн. Як наслідок, світова економіка занурена в глибоку рецесію. Уряди країн світу беруть на себе зобов'язання по створенню та імплементації економічних програм (податково-бюджетних стимулів), спрямованих на пом'якшення наслідків пандемії COVID-19 і стабілізацію економіки.

У серпні 2021 року ВООЗ виразила стурбованість щодо поширення COVID-19 у Афганістані, оскільки через прихід талібів сповільнилася вакцинація у країні. За словами представника ВООЗ у Афганістані, після того, як 15 серпня 2021 року таліби захопили владу, плани щодо збільшення постачання кисню та пропускну здатності відділень інтенсивної терапії у лікарнях були призупинені, тестування на виявлення COVID-19 впало на 77%, а вакцинація – на 80%. Представник ВООЗ у Афганістані попередив, що в найближчі місяці закінчиться термін придатності більше 2 мільйонів доз вакцини проти COVID-19, які зараз знаходяться в країні [4].

Конфлікт між урядом Афганістану та талібами ускладнив контроль над надзвичайною ситуацією у сфері охорони здоров'я. Ще в червні 2021 року більше половини районів Афганістану контролювало угруповання бойовиків «Талібан», в цих регіонах практично не проводили тестування на виявлення COVID-19.

27 серпня 2021 року офіційний представник «Талібан» Забіулла Муджахід заявив в Twitter про те, що Міністерство охорони здоров'я Ісламського Емірату Афганістан відновило свою роботу. Станом на 7 вересня 2021 року в Афганістані зафіксовано 92 випадки захворювання на COVID-19 та 3 смерті. Загалом з початку пандемії в Афганістані зафіксовано близько 154 тис. випадків інфікування COVID-19 та близько 7 тис. смертей. Повідомляють, що фактичне число смертей вище, адже рівень тестування низький, а багато випадків смертей від COVID-19 не реєструють як летальні випадки, які пов'язані з вірусом [4].

У якості висновку до розділу 1 можемо зазначити, що питання гуманітарної та міграційної криз все ще залишаються актуальними питаннями сьогодення в Афганістані. Втрата цивільним населенням роботи, проблема доступу до звичайних медичних послуг, бідність, голод, небезпека збільшення постачання наркотиків, сповільнення темпів вакцинації в країні і проти COVID-19, зменшення кількості дітей, що відвідують навчальні заклади, збільшення кількості мігрантів та інші проблеми – для всього світу є наразі викликами. Кричущий соціально-економічний, гуманітарний, безпековий стан країни потребує негайного вирішення та уваги міжнародного співтовариства, допомоги світових лідерів, з метою запобігання більш складним наслідкам, що торкнуться з плином часу інших держав і будуть лише зростати.

РОЗДІЛ 2

НАСЛІДКИ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ В АФГАНІСТАНІ

2.1. Взаємозв'язок гуманітарної кризи з політичними та соціально-економічними, безпековими чинниками в країні

Однією з перших теорій роз'яснення механізмів політичної кризи з погляду теорії систем дав С. К. Фленаган, сформувавши чотирифазну модель процесів кризи та змін. Відштовхуючись від структурно-функціональної теорії Г. А. Алмонда, С. К. Фленаган визначає першу фазу як успішну відповідність ролей – їх виконанню, а структур – їх функцій. У Фленагана початком кризи політичної системи є друга фаза, коли зовнішні та внутрішні резонанси накладаються один на одного, викликаючи неузгодженість ролей та функцій акторів політичної системи в контексті її управління [7].

А. В. Дахін розглядає кризу політичної системи через поняття динамічного хаосу. У цьому контексті він виділяє у механізмі виникнення динамічного хаосу два процеси. Перший – механізм «знижуючого» хаосу – процес деконструкції (розпаду, розкладання) соціальних відносин, інститутів структур повсякденності тощо, який породжує певний хаос. Другий – процес активного конструювання, новацій, що породжує хаос іншого. Це механізм «підвищує» хаос [7]. Якщо говорити про механізм «підвищуючого» хаосу, то він виникає від посилення нелінійної поведінки суспільства, збільшення в соціальних процесах частки політичної девіантної поведінки, коли індивіди цілком усвідомлено йдуть на порушення норм політичного порядку, що складає процес аномії.

Політичні процеси починаються тоді, коли з певних причин більшість населення перестає орієнтуватися на сформовані статусно-рольові розпорядження слідувати загальноприйнятим нормам політичної поведінки. З іншого боку,

наростають процеси делегітимізації влади, коли розмиваються базові засади політичного порядку. Влада починає спиратися виключно на насильство [9].

Динаміка розвитку кризи та межі її вирішення найбільш ґрунтовно вивчені в економічній літературі стосовно економічних криз. Відповідно до економічної науки криза не є однорідним явищем і містить у собі два види криз: криза структурна та криза системна. Цю концепцію можна застосувати до політичних процесів. Структурна криза зачіпає будь-які структури системи нижчого рівня в результаті введення нового типу діяльності, при цьому не викликає загальносистемної кризи, але може бути поштовхом до неї. Структурна криза може розпочатися внаслідок реформи, модернізації, появи будь-яких нових політичних інституцій (інституціоналізації).

Настає протиріччя між старими інститутами та новими і починають діяти механізми підвищуючого хаосу. Структурні кризи частково можуть вирішуватися за допомогою контрреформ, частково в результаті цілеспрямованих зусиль систему вдається реорганізувати, ускладнити і пристосувати до умов зовнішнього середовища. В умовах системної кризи люди як базові елементи політичної системи та інших систем починають керуватися власними інтересами та в умовах дестабілізації державної влади намагаються скористатися цією ситуацією для своєї вигоди.

У цій ситуації високою є ймовірність приходу до влади представників ерзац-еліти. Інтереси ерзац-еліти – суто особисті; це власні амбіції, прагнення влади, самоствердження та інше. Зі свого середовища ерзац-еліта висуває умовного лідера. Головна мета його обрання, яка мусить виправдатися, - збереження стабільності положення групи, що висунула його.

Перехід на біфуркаційну гілку, що веде «вгору», за умовного лідера не відбувається і статися не може. Закономірний підсумок його діяльності – наростання кризових явищ, наближення або входження в область системної кризи, що потребує появи політичного лідера представника еліти [9]. Таким чином, є два

механізми кризи політичної системи. Перший механізм пов'язаний із впливом зовнішнього руйнівного чинника політичної системи держави, наприклад, війни.

Сьогодні Афганістан пройшов через механізм знижуючого хаосу. Другий механізм політичної кризи виникає внаслідок структурних політичних реформ, коли політична система поступово оновлюється, наприклад, сюди входять колишні країни соціалістичного табору. Політичні реформи носять системний характер, коли відбувається радикальна зміна державних інституцій, а також норм і правил, за якими живуть учасники політичної системи. Так, системна криза, спричинена розпадом радянської державності, фактично сприяла переходу на механізм знижуючого хаосу.

Якщо говорити про фактори політичної кризи, то розглянуті теорії дозволяють виявити об'єктивні та суб'єктивні фактори політичної кризи в Афганістані. Політичні кризи які завжди прогнозовані, оскільки локальні політичні системи замкнуті на глобальні політичні (супер-) системи. Світові фінансово-економічні кризи показали, що процеси, які відбуваються у складних наддержавних системах, досить важко прогнозувати на державному рівні.

У цьому полягає об'єктивність політичних криз для національних політичних еліт. Однак, прогнозування розвитку більш простих локальних політичних систем цілком доступний людській свідомості. Тому основними суб'єктивними чинниками політичної кризи є люди, які свідомо і несвідомо порушують норми політичної системи. Таким чином, проаналізувавши механізми політичної кризи та основні фактори її виникнення, можна зробити висновок, що політична криза – це свідоме чи несвідоме порушення політичного порядку акторами політичної системи.

Доля Афганістану висить на волосині. Після приходу талібів до влади країна все більше занурюється в гуманітарну кризу. Здавалося б, як таке можливо — голод у Євразії, у XXI столітті, коли розвиток сільськогосподарських наук дозволив виводити стійкіші породи продовольчих рослин? Проте Афганістану

загрожує криза. Тому вся риторика про демократичність та антиавторитарність виглядає як пропагандистська вивіска.

Афганістану потрібна термінова та стійка підтримка з боку міжнародної спільноти для запобігання більш масштабній гуманітарній кризі, згідно заяви Верховного комісара ООН у справах біженців Філіппо Гранді. За його словами, ситуація може зачепити й інші держави. Якщо соціальні інститути та економіка впадуть, світ побачить ще більші страждання, нестабільність та переміщення як усередині країни, так і за її межами, що спровокує нову хвилю міграції.

Гранді уточнив, що гуманітарна криза в Афганістані матиме глобальні наслідки. Як зазначив представник ООН, ще до приходу талібів, понад 18 мільйонів афганців, або близько половини населення, потребували гуманітарної допомоги. Раніше ООН збрала гуманітарну допомогу у розмірі 1,1 мільярда доларів для Афганістану під час конференції у Женеві. Гроші спрямовують на проекти з розвитку країни та запобігання гуманітарній кризі.

2.2. Допомога міжнародного співтовариства у вирішенні проблеми

Ситуація в Афганістані може вважатися найбільш яскравим підтвердженням обґрунтованості окремих положень регіональної безпеки: неналежний рівень національної безпеки Афганістану (як одного з найбільш вразливих об'єктів в регіоні) перешкоджає створенню ефективної системи регіональної безпеки в Центральній Азії, що негативно впливає на ефективність системи глобальної безпеки, оскільки Афганістан – одна з найбільших баз міжнародного тероризму та тісно пов'язаної з цим транскордонної злочинності.

Останні події в Афганістані призвели до виникнення нових та до суттєвого посилення вже існуючих загроз як для регіональної, так і для міжнародної безпеки (міжнародний тероризм, міжнародна організована злочинність, нелегальна

міграція). При цьому усі ці загрози вкрай негативно впливають на безпеку суміжних з Афганістаном держав. На території Афганістану намагаються досягнути своїх цілей практично всі світові та регіональні лідери, а також найбільш радикальні релігійні рухи та впливові злочинні організації [25].

Основне значення має забезпечення безпеки по всій території Афганістану. Поряд із відповідними зусиллями міжнародного співтовариства наголос має робитися на активізації створення національної армії та поліції, на підтримку тих сил, які підтвердили свою відданість стабілізації в Афганістані, боротьбі з талібами та їх спільниками. Багато країн готові зробити значний внесок у вирішення цього завдання, взаємодіючи із зацікавленими партнерами у сфері сприяння створенню нової афганської армії.

Розуміючи всю складність гуманітарної ситуації в Афганістані, зусилля держав сконцентровані саме на цьому напрямі, що сприятиме створенню умов переходу країни до проектів економічного відновлення. Допомога держав здійснюється як за лінією міжнародної гуманітарної коаліції, так і на двосторонній основі в рамках конкретних проектів.

Протидія афганській наркозагрозі має спиратися на вжиття під егідою ООН скоординованих з афганською владою заходів щодо обмеження та подальшого викорінення культивування опійного маку та на зміцнення зовнішніх антинаркотичних поясів безпеки за периметром Афганістану. Таким чином, сьогодні Афганістан є полем зіткнення регіональних, глобальних інтересів багатьох держав. Ця середньосхідна країна, як і раніше, залишається ареною боротьби іноземців за політичний, економічний, воєнний вплив.

Згідно з даними Торгово-промислової палати Афганістану у 2017–2018 фінансовому році Іран став найбільшим торговим партнером Афганістану, обігнавши Пакистан та Китай. Тегеран здійснює понад триста інфраструктурних проектів та надає безоплатну фінансову допомогу. Торговий оборот становить

понад 2 млрд. дол. США. (Весь торговельний оборот Афганістану з іноземними державами дорівнює приблизно 7 млрд. дол.) [41].

Основні іранські інвестиції йдуть у західні провінції Афганістану, їх транспортну інфраструктуру і виробництво електроенергії. Найбільші обсяги іранського експорту припадають на провінції Хорасан-Резаві, Південний Хорасан та Сістане Белуджистан. В основному з Ірану в Афганістан поставляються продукти харчування, будівельні матеріали, лікарські препарати, побутова хімія та паливно-мастильні матеріали.

Іранське керівництво приділяє особливу увагу зміцненню свого впливу серед молоді Афганістану. На важливість цього напрямку звертає увагу радник Верховного лідера Ірану та колишній міністр закордонних справ А. Велаяті, наголошуючи, що молодь є найважливішою частиною «м'якої сили», що допомагає Тегерану просувати ісламські ідеали (мається на увазі іслам шіїтського штибу) [26]. У цьому контексті Іран очолив групу за мірами довіри в галузі освіти в рамках Стамбульського процесу та забезпечує діяльність освітніх культурних та благодійних організацій, які на думку ряду дослідників, поєднують освітню діяльність зі збором розвідувальної інформації.

Найважливішим координаційним центром «м'якої сили» служить побудований Іраном один із найбільших ісламських університетів у Кабулі «Ісламський університет Хатам-аль Набіїн», а також філії провідних іранських університетів. Наприклад, філіал університету Азад. У питаннях боротьби з впливом ІД та США в Афганістані Тегеран виявляє неабиякий прагматизм та гнучкість. Наголошуючи, що у внутрішньо афганської проблеми немає військового рішення, іранське керівництво виступає за діалог між різними афганськими угрупованнями: політичними, релігійними та етнічними.

Вивезти всіх бажаючих неможливо, але деякі країни готові прийняти найуразливішу частину населення – дітей, які залишилися без піклування дорослих. До цього закликали і колишній держсекретар США К. Райс разом із

колишнім радником президента США з питань національної безпеки Г. Макмастером. У своєму листі, надісланому Генсеку ООН А. Гутеррешу, виконавчому директору ЮНІСЕФ та вищим державним діячам США, вони вказали на історію Талібану, який уже використав дітей як терористів-смертників і висловили побоювання за життя сиріт, що залишилися без підтримки близьких родичів в Афганістані [31].

Крім прояву людяності до дітей та забезпечення їх прав, це також є запорукою безпеки у світі надалі, так як при виведенні дітей з-під впливу збройних угруповань вони втрачають можливість виростити віддане собі нове покоління. За даними США, через міжнародний аеропорт Кабулу вдалося вивезти понад 100 тис. осіб. Так, італійськими ВПС було евакуйовано близько 5 тис. афганських громадян, багато з яких – жінки та діти [12].

Понад 2200 чоловік вивезла Іспанія, причому 47% їх – жінки, а 40% – неповнолітні [40]. Представник ЮНІСЕФ в Афганістані Е. Людовік де Ліс розповів про 69 неповнолітніх, які залишили країну без супроводу дорослих [33]. Проте достовірної інформації про їхнє безпечне розміщення в інших країнах немає, відомо лише про долю 34 дітей, які прибули до США без батьків [40]. Відкритим залишається питання дотримання принципу єдності сім'ї: складним є пошук та встановлення родичів завезених дітей, а також організація возз'єднання їх з близькими на безпечній території.

Всі діти-біженці мають тривалу соціальну адаптацію в суспільстві, що приймає: подолання мовного бар'єру, можливі відмінності в освітньому процесі, менталітеті, культурні та релігійні відмінності, однак насамперед необхідно приділити увагу фізичному здоров'ю та психічному стану вивезених дітей. Проведення обов'язкового повного медичного огляду, із встановленням можливих генетичних та хронічних захворювань, як тільки дитина опиняється на безпечній території, допоможе зберегти багато життів.

Сумним інцидентом стала загибель 9-місячної афганської дівчинки, яка прибула до США разом зі своїм батьком. Вона стала першою померлою серед нової хвилі афганських біженців. Для з'ясування причин та обставин смерті дитини розпочато офіційне розслідування [32]. Враховуючи складність організації та фінансові витрати розміщення біженців та мігрантів на своїй території, багато держав відмовляються від цієї ролі.

Жодна з країн ЄС не готова прийняти афганських біженців, окрім тих, які вже були евакуйовані ними. Президент Сербії О. Вучич заявив: «...ми продемонструємо солідарність із усіма, але не станемо майданчиком для утримання мігрантів» [37]. Аналогічна заява була зроблена і канцлером Австрії С. Курцем. Раніше прес-секретар правлячої в Туреччині Партії справедливості та розвитку О. Челік висловив занепокоєння темою дотримання прав людини в Афганістані, однак зазначив, що Туреччина не в змозі прийняти жодного афганського біженця [35].

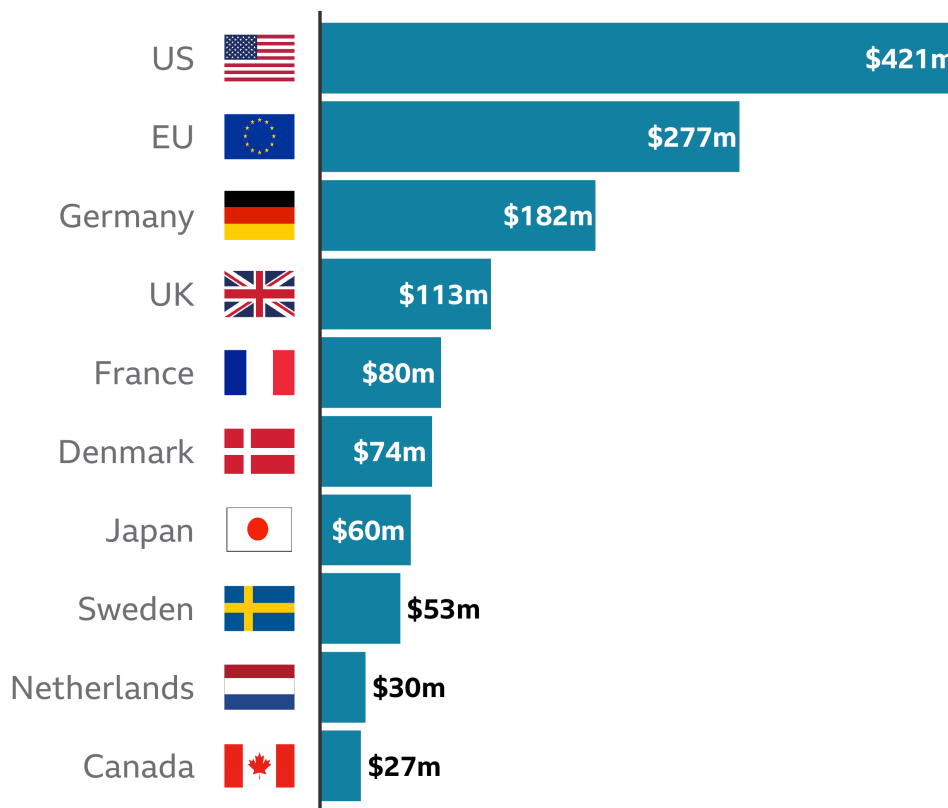
Літаки з продуктами та ліками з Катару, ОАЕ, Бахрейну та Пакистану приземляються в Кабулі на тлі бідності, що росте. Близько 150 мільярдів доларів невійськової допомоги США надійшло до Афганістану з 2001 по 2020 рік, плюс ще мільярди від його союзників та міжнародних організацій [47]. Протягом цих двох десятиліть допомогу Афганістану в галузі економічного розвитку здебільшого фінансувалося на освіту, охорону здоров'я, реформи управління та інфраструктуру, включаючи школи, лікарні, дороги, греблі та інші великі будівельні проекти.

Що стосується інших країн: Іран встановив аварійні намети для біженців у трьох своїх провінціях, які межують з Афганістаном; Пакистан станом на 2020 рік налічував найбільшу кількість афганських біженців, що становила 1450000 осіб; Таджикистан заявив, що готується прийняти до 100 000 біженців з Афганістану; Британія має наміри прийняти у довгостроковій перспективі 20 000 афганських біженців; Президент Джо Байден виділив 500 мільйонів доларів США на

«неочікувані термінові потреби біженців та мігрантів, жертв конфліктів та інших осіб, які перебувають у групі ризику внаслідок ситуації в Афганістані, зокрема заявників на отримання спеціальних імміграційних віз»; Канада запевнила, що розмістить 20 000 афганців, з пріоритетом для осіб, яким загрожує рух «Талібан»; Австралія запропонувала афганцям, які тікають із своєї країни, 3000 місць у програмі надання гуманітарних віз; Президент Реджеп Таїп Ердоган проінформував, що його уряд співпрацюватиме з Пакистаном, аби допомогти стабілізувати ситуацію в Афганістані та запобігти новій хвилі мігрантів, які прямують до Туреччини; Уганда погодилася прийняти 2 000 афганських біженців [36].

Largest donors to Afghanistan

Funding for UN humanitarian response plan and flash appeal

Source: UNOCHA, February 2022

BBC

Рис. 3.1. – Міжнародна допомога Афганістану

Згідно даних Управління ООН з координації гуманітарної допомоги, станом на лютий 2022 року Афганістану було надано близько 1,6 млрд. доларів (1,36 млрд. фунтів стерлінгів) [44]. Сполучені Штати незмінно були найбільшим донором, за яким слідує Європейський Союз, хоча деякі країни ЄС, такі як Німеччина, надали додаткове фінансування.

Декілька інших країн, у тому числі сусідні Пакистан, Індія та Китай, а також країни Перської затоки, відправили продукти харчування та медикаменти через різні агентства з надання допомоги. За даними Управління ООН з координації гуманітарної допомоги, у період з вересня 2021 року до січня 2022 року: понад дев'ять мільйонів людей отримали продовольчу допомогу; водовози досягли понад 200 000 у постраждалих від посухи регіонах; понад 276 000 дітей лікувалися від недоїдання; 1,6 мільйона людей отримали медичну допомогу, ліки та інші предмети постачання були доставлені до Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Верховний комісар ООН у справах біженців також допоміг із транспортуванням предметів постачання, у тому числі предметів для покращення встановлення наметів, щоб зігріти переміщених афганців у зимові місяці [44].

2.3. Наслідки кризової ситуації в Афганістані та шляхи її подолання

Для Євросоюзу питання про політичне майбутнє Афганістану залишається надзвичайно важливим. ЄС прагне зберегти можливість впливати на владу Афганістану за допомогою масштабних інвестицій в економіку цієї країни за останні роки. Занепокоєння Євросоюзу щодо подальших подій в Афганістані також пояснюються прагненням запобігти зростання масштабної міграції афганських біженців внаслідок ескалації внутрішнього конфлікту та можливих масових репресій проти прихильників нинішньої влади в Кабулі (кількість афганських біженців до країн ЄС збільшилася на 5%, і є найчисленнішою групою серед шукачів притулку у країнах Західної Європи) [43].

При цьому параметри довгострокового політичного впливу ЄС на Афганістан багато в чому залежатимуть від стабільності політичної ситуації в країні, остаточної конфігурації майбутнього уряду та результатів домовленостей між нинішньою владою в Кабулі та рухом Талібан про повоєнний політичний устрій держави. Динамічний розвиток подій в Афганістані влітку 2021 року загострює питання про корекцію стратегії ЄС щодо цієї країни та моделей кризового реагування як її частини.

Як відомо, попередня стратегія Євросоюзу щодо Афганістану, яку він здійснює в пакеті з програмою з надання масштабної допомоги, базувалася на кількох ключових положеннях: підтримка миру, стабільності та безпеки в регіоні; зміцнення демократії, законності та порядку, прав людини, здійснення ефективного управління, а також сприяння соціальному та економічному розвитку.

Силовий компонент не був частиною цієї стратегії, оскільки військові операції в Афганістані входили до компетенції військових контингентів США та НАТО. ЄС займався обмеженим колом допоміжних завдань, пов'язаних із навчанням поліцейських сил та проведенням реформ у секторі сил безпеки та національної армії. Брюссель при здійсненні цієї стратегії наголошував на пріоритетному використанні інвестиційних інструментів, концепції демократизації та надання економічної допомоги для політичної стабілізації Афганістану і кризового управління [14, с.26].

На важливість вироблення Європейським союзом всеосяжної стратегії співпраці з Афганістаном після відходу військ НАТО вказувалося в резолюції Європейського парламенту щодо ситуації в країні від 10 червня 2021 р. У цьому ж документі містяться деякі елементи, які або вже інтегровані де-факто нову стратегію ЄС щодо Афганістану, або враховуватимуться при виробленні її остаточної параметрів.

У цьому контексті важливими є такі положення резолюції:

- надання дипломатичного сприяння переговорам між афганськими сторонами з мирного врегулювання ситуації в Афганістані та розробці «дорожньої карти» з постконфліктного відновлення країни з наголошенням на активному залученні до цього процесу ООН;
- з урахуванням важливості стратегічного становища Афганістану на стику Азії та Близького Сходу розвивати діалог та конструктивну співпрацю з сусідніми країнами, насамперед, з регіональними державами – КНР, Іраном, Індією, Росією та Пакистаном – на користь стабілізації країни, її подальшого розвитку та потрапляння Афганістану в категорію держави, що «не відбулася»;
- продовження рішучої боротьби з тероризмом в Афганістані та фінансування екстремістських угруповань у співпраці з ООН та заінтересованими країнами;
- надавати технічну та фінансову допомогу Афганістану у зміцненні національних збройних сил та сил безпеки, а також у проведенні економічних реформ, спрямованих на посилення демократії, забезпечення прав людини, законності та порядку.

Ряд додаткових елементів можливої спільної стратегії ЄС, США та НАТО у постконфліктний період міститься також у комюніке за підсумками травневої консультативної наради (2021 р.) у Берліні спеціальних представників зазначених акторів, а також Франції, Німеччини, Італії та Великобританії з питань перспектив відносин із Афганістаном [25].

Проведення наради в подібному форматі підтверджує взаємозв'язок інтересів його учасників у регіоні та вказує, що тактичні підходи США та Євросоюзу до афганської кризи будуть здійснюватися надалі на основі тісної координації та з урахуванням порівняльних переваг США та ЄС щодо ефективності впливу на політичне врегулювання кризи та зміцнення впливу колективного Заходу у регіоні.

У цьому контексті ключовими є такі положення комюніке:

– визнання важливості досягнення мирної угоди про політичне врегулювання через переговори між самими афганцями на основі резолюції РБ ООН 2513(2020) та недопущення формування нового уряду шляхом використання військової сили, що загрожуватиме регіональній безпеці;

– відданість продовженню розвитку партнерства з Афганістаном, у тому числі шляхом надання значної допомоги з метою забезпечення стабільних умов на період мирних переговорів, а також через надання зумовленої міжнародної підтримки процесу післяконфліктного відновлення країни після досягнення мирної угоди відповідно до документів Женевської конференції 2020 р. (з урахуванням дотримання прав усіх афганців та національних меншин);

– важливість продовження виконання урядом Афганістану та рухом Талібан зобов'язань щодо протидії терористичним угрупованням з метою використання території країни для створення загроз безпеці іншим державам;

– забезпечення безпечного виведення з країни військових контингентів США та НАТО, яке має завершитися до 11 вересня 2021 року.

Євросоюз продовжує лінію активного використання гуманітарної допомоги Афганістану як інструменту стабілізації ситуації в країні та стимулювання процесу мирного врегулювання в умовах динамічних змін, спричинених відходом США.

У розвиток цієї політики, спрямованої на збереження впливу ЄС на політичні процеси в країні у постконфліктний період, Європейська комісія виділила Афганістану в поточному році 57 млн. євро на надання термінової гуманітарної допомоги у зв'язку з надзвичайною посухою та нестачею продовольства на додаток до вже наданої допомоги на ці ж цілі у період 2012–2020 років у розмірі понад 1 млрд. євро (продовольча криза торкнулася майже 15 млн. афганців). Паралельно Євросоюз закладає основу для закріплення довгострокових позицій в економіці Афганістану через інструменти розвитку (Брюссель має намір надати на ці цілі в 2021–2025 рр. 1,2 млрд. євро) [30].

Станом на 31 березня 2022 року кількість офіційно зареєстрованих афганських біженців в Ірані, Пакистані, Таджикистані, Туркменістані та Узбекистані становила 2 069 703 осіб [51]. Погіршується ситуація тим, що невизнаний уряд талібів на міжнародному рівні лише сприяє зменшенню потоку іноземної допомоги, ніж раніше. Те, що справді надходить, є суворо гуманітарною допомогою. Це означає, що міжнародні донори не виділяють коштів на реформування структур управління та підвищення потенціалу афганців. Хоча гуманітарна допомога забезпечить тимчасове вирішення проблем бідності та голоду афганців, вона не дає надії на самодостатність та покращення становища афганців. Нав'язуючи себе жителям Афганістану, таліби лише порушили повільний та складний процес розвитку в Афганістані.

Задля подолання гуманітарної кризи в країні Human Rights Watch рекомендують наступне:

- Уряди, ООН, Світовий банк і таліби повинні працювати над досягненням угоди, що дозволяє Центральному банку Афганістану отримати доступ до міжнародної банківської системи та надати їй необхідні повноваження. В якості першого кроку Міністерству фінансів США та іншим фінансовим органам слід видати ліцензії та інструкції, що дозволяють Центральному банку брати участь в обмежених розрахункових операціях із зовнішніми приватними банками, аби банк міг сплачувати свої внески до Світового банку та обробляти або врегулювати доларові депозити, що надходять від законних приватних вкладників, таких як ЮНІСЕФ, Програма розвитку ООН, банки грошових переказів та інші законні суб'єкти, купувати банкноти для проведення комерційних аукціонів для приватних банків в Афганістані.

- Урядам, ООН, Світовому банку та Талібану слід терміново домовитися про механізм відновлення заробітної плати основних працівників та численні програми «продовольство за роботу», які забезпечували купівельну

спроможність мільйонів сімей по всьому Афганістану, включаючи досить бідні домогосподарства.

– Якщо угода за участю Центрального банку неможлива, урядам, ООН та Світовому банку слід укласти з талібами короткострокову угоду про призначення приватного банку або іншої організації, незалежної від Центрального банку, для опрацювання великомасштабних гуманітарних операцій, транзакцій, які мають контролюватись посадовцями Світового банку, ООН або призначеною сторонньою аудиторською організацією.

– Без будь-яких угод ООН повинна продовжувати використовувати наявні в її розпорядженні кошти для продовження поставок валюти до Афганістану з гуманітарною метою.

– США разом з урядами інших країн мають негайно провести огляд санкційної політики, відповідним чином скоригувати поточні заходи та видати нові ліцензії та інструкції, щоб полегшити ліквідність та доступність паперових грошей для подолання гуманітарної кризи.

– Члени Ради Безпеки ООН повинні вжити негайних заходів для того, щоб законні фінансові операції, пов'язані з гуманітарною діяльністю та наданням інших товарів та послуг першої необхідності, були виключені зі сфери дії санкцій ООН.

– Члени Ради Безпеки ООН також повинні дійти згоди про випуск нових посібників або «Повідомлень про допомогу в реалізації» та вжити інших заходів для забезпечення того, щоб санкції ООН не створювали перешкод для законних фінансових операцій за участю Центрального банку, пов'язаних із гуманітарною та іншою важливою діяльністю міжнародних організацій.

– Талібан має покласти край порушенням прав людини, у тому числі жорстокій політиці щодо жінок і дівчаток, яка посилила гендерні наслідки гуманітарної кризи. Донори, ООН та інші міжнародні організації повинні чинити

тиск на Талібан, аби останні припинили порушувати права, та повинні сприяти створенню надійних механізмів для контролю за дотриманням прав людини, наприклад, шляхом продовження мандату Місії Організації Об'єднаних Націй щодо сприяння Афганістану та створення спецдоповідача ООН щодо Афганістану [42].

На підставі вищевказаного можемо зазначити, що політична криза являє собою свідоме чи несвідоме порушення політичного порядку акторами політичної системи. Наразі Афганістану необхідна термінова підтримка з боку міжнародної спільноти з метою запобігання більш масштабній гуманітарній кризі.

ВИСНОВКИ

Аналіз подій у сучасному Афганістані дозволяє зробити певні узагальнення та висновки.

По-перше, в обставинах, що склалися, ідея створення унітарної національної освіти в Афганістані неможлива. Сама поліетнічна природа афганського соціуму вимагає конфедеративних основ політичного устрою з урахуванням прав і інтересів всіх етнічних груп. Будь-який, навіть релігійно-політичний диктат (будь-то черговий успіх «Талібану» чи ІДІЛ), може стати лише жорстким, а тому тимчасовим та нестійким періодом у розколотому війнами суспільстві.

По-друге, спроби насадження атрибутів західної демократії насильницькими методами не сприймалися і не сприймаються афганським суспільством, яке звикло відповідати на силовий тиск збройним опором.

По-третє, Афганістан потребує тривалого періоду загального оздоровлення, при тому що йому необхідно визначитися з політичними та економічними пріоритетами.

По-четверте, Афганістан відчуває гостру потребу в залученні широкої міжнародної фінансової допомоги не тільки для розробки планів розвитку господарського комплексу, але і з метою пошуку нових шляхів отримання прибутку, серед яких можуть бути як розробка нафтових родовищ на півночі, прокладання нафто-і газопроводів, так і відновлення торгових шляхів, які з давніх-давен пов'язували Афганістан з Центральною та Південною Азією, Близьким Сходом і Європою.

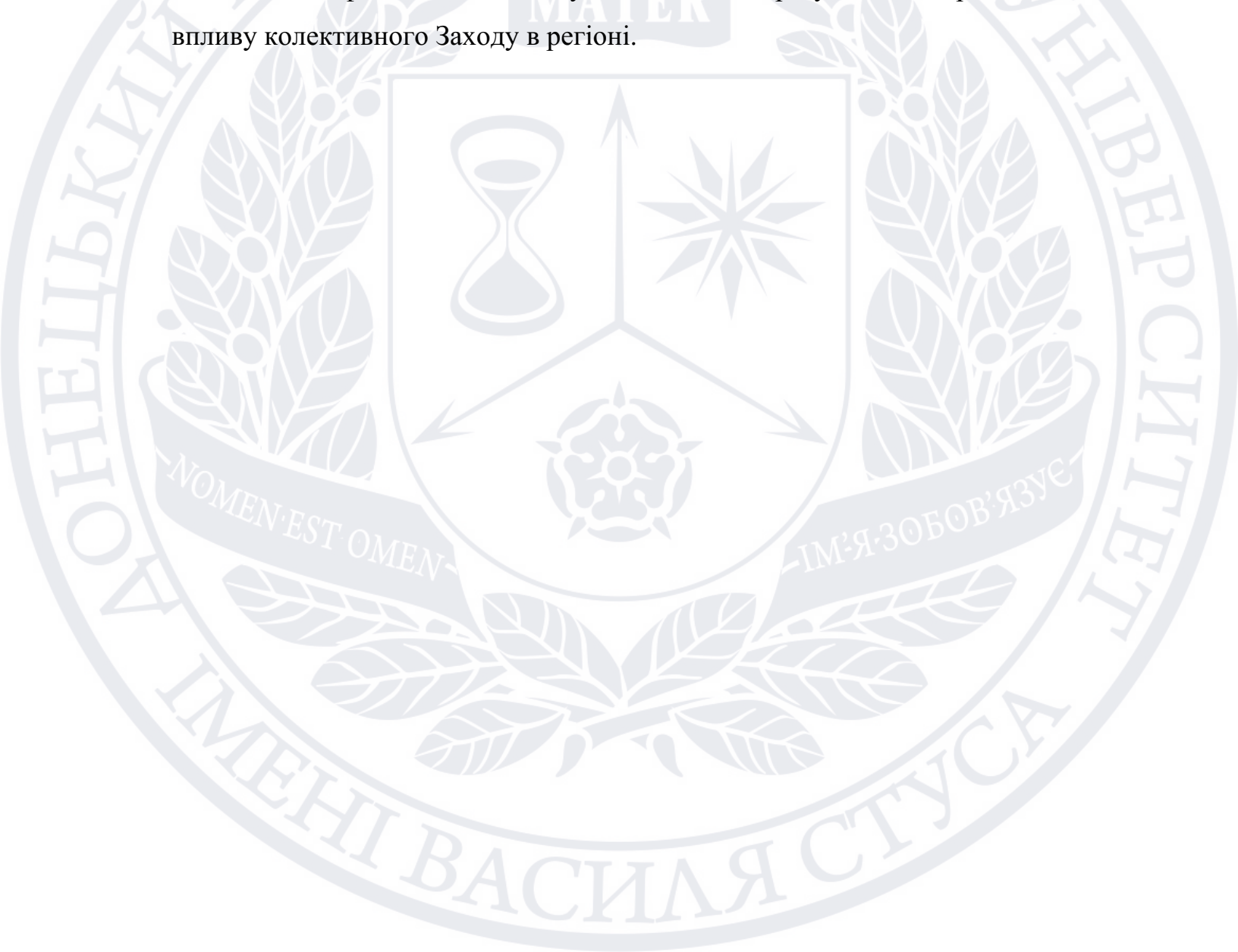
Більш конкретну перспективу розвитку афганського суспільства визначити і окреслити вкрай проблематично через існування багатьох зазначених вище невирішених проблем. Проте його цивілізаційно-культурна складова викривлень, протягом уже більш ніж трьох десятиліть ніяк не свідчить на користь укорінення в

Афганістані нав'язуваних зовнішніми силами демократичних інститутів західного типу. Найімовірнішим видається, при стабілізації ситуації у країні, ісламський варіант розвитку з опорою традиційні цивілізаційні і етнічні цінності.

Становище багатьох афганських дітей та їх сімей є катастрофічним і вимагає уваги всього світового співтовариства. Важливо встановити достовірну повну інформацію про дітей, які були евакуйовані з країни, створивши єдиний банк особистих даних, що включає повне ім'я дитини, передбачуваний біологічний вік, мову спілкування, доступні відомості про близьких та далеких родичів, колишнє місце проживання, рівень освіти, біометричні дані та ін. Необхідно також провести повне медичне обстеження кожної дитини та при виявленні проблем зі здоров'ям забезпечити якісне лікування; організувати роботу дітей із психологами, які знають рідну мову дитини, допомагають впоратися з пережитими подіями та адаптуватися у суспільстві. Важливим завданням приймаючої держави також буде допомога у подоланні мовного бар'єру для афганців, без чого неможлива реалізація їх права на освіту, без знання мови діти також часто стають «ізгоями» у школах і піддаються булінгу з боку своїх однолітків, що призводить до їх деструктивної поведінки. На межі гуманітарної катастрофи опинилися і діти, що залишилися в Афганістані, у вирішенні якої велику роль мають зіграти міжнародні гуманітарні організації. 2 вересня 2021 року було оголошено про відновлення авіасполучення з Афганістаном Службою гуманітарних повітряних перевезень ООН, що діють під егідою Світової продовольчої програми, що, безсумнівно, є позитивним моментом для найуразливішої категорії населення.

У зв'язку з приходом талібів до влади, загальне становище країни лише загострюється. Щодо біженців та шукачів притулку, сусідні країни прийняли найбільшу кількість таких осіб. До прикладу, лідером є Пакистан, що налічував 1 450 000 за 2020 рік. Станом на 2022 рік кількість афганських біженців становить більше 2 млн. осіб, що значно ускладнює ситуацію в сусідніх країнах – Ірані, Пакистані, Таджикистані, Туркменістані та Узбекистані.

Низка держав та організацій долучилася до фінансової і гуманітарної допомоги. Так, фінансова підмога була спрямована на освіту, охорону здоров'я, реформи управління та інфраструктуру, включаючи школи, лікарні, дороги, греблі та інші великі будівельні проекти. Як зазначалося в дослідженні, підходи Сполучених Штатів та Євросоюзу до афганської кризи здійснюватимуться й надалі на основі тісної координації та з урахуванням порівняльних переваг США та ЄС щодо ефективності впливу на політичне врегулювання кризи та зміцнення впливу колективного Заходу в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Белокреницкий В.Я. История Пакистана. XX век. Москва: ИВ РАН, Крафт, 2015. 576 с.
2. Белокреницкий В.Я., Наумкин В.В., Дауров Р.Д. Россия и Афганистан в поиске новых путей сотрудничества в XXI веке. Институт востоковедения РАН. 02.05.2019. URL: <https://ivran.ru/articles?artid=13368>.
3. Богданов А.А. Тектология: Всеобщая организационная наука. Москва: Финансы, 2003. 496 с.
4. Вокс Україна. Неправда: У Афганістані після захоплення влади рухом «Талібан» немає COVID-19. 2021. URL: <https://voxukraine.org/nepravda-u-afganistani-pislya-zahoplennya-vlady-ruhom-taliban-nemaye-covid-19>
5. Гасанов К. Америка ушла. Что будет дальше с Афганистаном? // URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/amerika-ushla-cto-budet-dalshe-s-afganistanom/>
6. Герард Т. Гуманитарная интервенция и гуманитарная помощь: эхо прошлого и перспективы. // Белорусский журнал международного права и международных отношений. №4. 1998. 24 с.
7. Громогласова Е.С. Гуманитарная дипломатия в современных международных отношениях: опыт системного исследования. Москва: ИМЭМО РАН, 2018. 124 с.
8. Додхудоева Л. Таджикистан: социокультурный код эпохи и публичный ислам // Россия и мусульманский мир: научно-инф. Бюллетень. 2015. № 1 (27). С. 78-86.
9. Европа между трёх океанов / под ред. Ал.А. Громыко, В.П. Федорова. Москва: ИЕ РАН, СПб: Нестор–История, 2019.
10. Ионова Е. Стратегический курс Душанбе // Россия и мусульманский мир: научно-информационный бюллетень. 2015. № 6 (276). С. 115-122.

11. Исаков А., Филиных Д. Афганистан: вчера, сегодня, завтра // Обозреватель. 2014. № 10. С. 69–78.
12. Италия завершила эвакуацию из Афганистана // Euronews. 2021. URL: <https://ru.euronews.com/2021/08/28/ru-italy-final-evacuation>.
13. Каримов А., Нейматов А. Стратегия Узбекистана по выстраиванию большой трансрегиональной коннективности // Международная жизнь. 2021. №8. С. 42-51.
14. Когда в Афганистане придет мир? Посол Китая в России: США довели страну до гуманитарной катастрофы // Афганистан и факты. 2021. № 42. С. 20-26.
15. Коргун В.Г. Россия и Афганистан: исторические пути формирования образа России в Афганистане. Москва, 2009.
16. Пац А. Уйти из Афганистана нельзя остаться. РСМД. 05.04.2021. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/uyti-iz-afganistana-nelzya-ostatsya/>
17. Плотников Н.Д. Афганистан нуждается в конструктивном диалоге. Институт востоковедения РАН. 20.07.2021. URL: <https://www.ivran.ru/articles?artid=16929>
18. Слинкин М.Ф. Афганистан: проблемы войны, мира и безопасности в стране и регионе. 2001. URL: <http://www.nbu.gov.ua>
19. Суспільне Новини. Таджикистан готовий прийняти близько 100 тисяч біженців з Афганістану. 2021. URL: <https://suspilne.media/150036-tadzikistan-gotovij-prijnati-blizko-100-tisac-bizenciv-z-afganistanu/>
20. Терина В. В. Наркобизнес: новое лицо афганской трагедии // Мировая экономика и международные отношения. 2015. №11. С. 99–106.
21. Тимшин А. А. Гуманитарные интервенции: основные этапы, причины проведения и перспективы развития. 2016. URL: <https://nauchkor.ru/pubs/gumanitarnye-interventsii-osnovnye-etapy-prichiny-provedeniya-i-perspektivy-razvitiya-587d362f5f1be77c40d588d0>

22. Тогулева А. С. Международно-правовые стандарты в сфере обеспечения прав и безопасности детей-мигрантов // Молодость. Интеллект. Инициатива: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. студентов и магистрантов, Витебск, 22 апреля 2020 г. Витебск: ВГУ имени П. М. Машерова, 2020. С. 356-357.
23. Троценко П. По соседству с хаосом: как события в Афганистане влияют на Центральную Азию и как она реагирует. 15 сентября 2021. URL: <https://rus.azattyk.org/a/31460879.html>
24. Трубавіна І. М. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи: метод. рек. Харків; Бердянськ: Планета-Прінт, 2017. 27 с.
25. Укрінформ. Криза в Афганістані спонукає ЄС до посилення стратегічної автономії. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubricworld/3309152-kriza-v-afganistani-sponukaє-es-do-posilenna-strategicnoi-avtonomii-borrel.html>.
26. Федорова И. Е. Ирано-афганские отношения на современном этапе. – М. Восточная аналитика // Институт Востоковедения РАН, 2019, №4, с.136-141
27. Халид А. Ислам после коммунизма: Религия и политика в Центральной Азии. Москва: Новое литературное обозрение, 2010. 304 с.
28. Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в. – начало XX в.). Москва, 1959.
29. Хочунська, В.А. Політика Афганістану щодо подолання безпекових загроз в регіоні Центальної Азії. Міжнародні відносини, серія «Політичні науки»: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 2019. с.3-11
30. Щербак И.Н. Афганский кризис: перспективы новой стратегии Евросоюза// Научно-аналитический вестник ИЕ РАН, 2021,4.С-7-14
31. Экс-госсекретарь США и экс-помощник Трампа просят США и ООН вывезти сирот из Афганистана // ТАСС. URL: <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/12272437>.

32. ABC News. 9-month-old Afghan girl dies after evacuation flight to US. 2021. URL: <https://abcnews.go.com/US/month-afghan-girl-dies-evacuation-flight-us/story?id=79799819>
33. Afghanistan Times. UNICEF: 69 children evacuated without parents. 2021. URL: <https://www.afghanistantimes.af/unicef-69-children-evacuated-without-parents>
34. Al Jazeera. Nearly 10 million children going hungry in Afghanistan, says NGO. 2022. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/10/nearly-10-million-children-go-hungry-in-afghanistan-says-ngo>
35. Al Jazeera. Turkey cannot take new refugee 'burden' from Afghanistan, says FM. 2021. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2021/8/29/turkey-refugee-wave-afghanistan>
36. BBC News. Afghanistan: How many refugees are there and where will they go? 2021. URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-58283177>
37. Bellamy Daniel. Austria and Serbia vow to stop Afghan refugees entering Europe. 2021. URL: <https://www.euronews.com/2021/09/04/austria-and-serbia-vow-to-stop-afghan-refugees-entering-europe>
38. CNN. Afghan folk singer taken from his house and killed by the Taliban. 2021. URL: <https://edition.cnn.com/2021/08/30/asia/fawad-andarabi-afghan-folk-singer-killed-intl/index.html>
39. Eurasianet. CSTO, SCO submits presage policy of wary tolerance of Taliban regime in Afghanistan. 2021. URL: <https://eurasianet.org/csto-sco-summits-presage-policy-of-wary-tolerance-of-taliban-regime-in-afghanistan>
40. Euronews. Spain to keep extracting Afghan allies in months, years ahead - PM Sanchez. 2021. URL: <https://www.euronews.com/2021/08/27/uk-afghanistan-conflict-spain>
41. Financial Tribune. Iran Biggest Trade Partner of Afghanistan in 2017-2018. 2018. URL: <https://financialtribune.com/articles/economy-domestic-economy/84309/iran-biggest-trade-partner-of-afghanistan-in-2017-18>

42. Human Rights Watch. Afghanistan: Economic Roots of the Humanitarian Crisis. 2022. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/03/01/afghanistan-economic-roots-humanitarian-crisis>
43. Loveday Morris, Hruby Denise. Europe's contentious deportations of Afghans grind to a halt as Taliban surges. 2021. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/afghanistan-asylym-europe-taliban/2021/08/13/c7118ae4-fabb-11eb-911c-524bc8b68f17_story.html
44. Menon Shruti. Afghanistan: What humanitarian aid is getting in? 2022. . URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-59518628>
45. Radio Free Europe. Leaders Of Russia, China-Led Security Blocs Meet To Discuss Afghanistan. 2021. URL: <https://www.rferl.org/a/sco-csto-afghanistan-taliban/31462890.html>
46. Rappeport Alan. The I.M.F. says it will block Afghanistan from getting \$460 million in reserve funds. 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/08/18/business/taliban-imf.html>
47. Shah Mohammad. What did billions in aid to Afghanistan accomplish? 5 questions answered. 2021. URL: <https://theconversation.com/what-did-billions-in-aid-to-afghanistan-accomplish-5-questions-answered-166804>
48. The Indian Express. Heroin seizure: 'Afghan refugee', Delhi youth sent to 12-day custody. 2022 URL: <https://indianexpress.com/article/cities/rajkot/heroin-seizure-afghan-refugee-delhi-youth-sent-to-12-day-custody-7892447/>
49. UN News. Afghanistan: 500000 jobs lost since Taliban takeover. 2022. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/01/1110052>
50. UN News. Afghanistan's healthcare system on brink of collapse, as hunger hits 95 per cent of families. 2021. URL: <https://news.un.org/en/story/2021/09/1100652>
51. UNHCR data portal. Afghanistan situation. 2022. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/afghanistan>